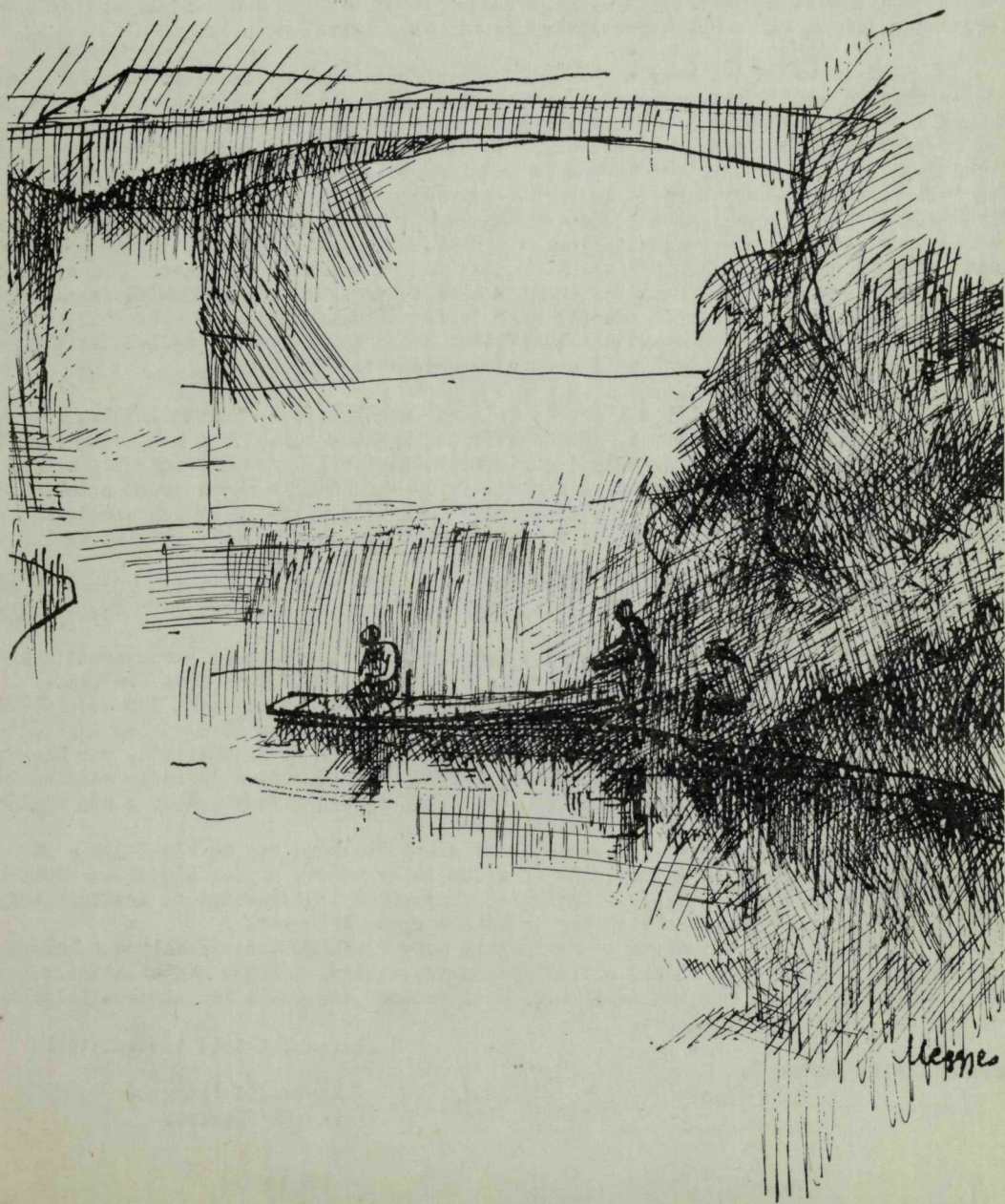

JÁSZKUNSAĞ

Irodalmi, társadalmi
művészeti és kritikai
folyóirat

3

XXIII. évfolyam
harmadik szám
1977. szeptember

Ort ut a y Gyula kultuszminiszter urnak,
mint a Szolnoki Művészeti Egyesület elnökének,

B u d á p e s t .

A szolnoki kultúrnapok keretében a Kultuszminisztérium és az egyesületünk részében lefolyt " Szolnok a magyar képzőművészetben " kiállításával kapcsolatban, szeretnénk referálni a kiállítás tanulságairól, jövő terveinkről, melyekhez szives hozzájárulását és támogatását kérjük.

Bizonyos, hogy a kiállítás a nem lebecsülendő anyagi sikeren kívül, jelentős erkölcsi sikert is aratott. A kiállítás egy végül felrázta ezeket is Szolnokon, akik az egyesület, ill. a Művésztelep újjáépítésének lehetőségében nem bíztak. All az a megálapítás, egyfórán, laikusra, műpártolókra és magukra a művészekre is.

Bizonyos az is, hogy a művészi jövőt előképezetünk és biztosítanunk kell. Ezt célt szolgálta az ifjúság szírányban való nevelésének a kiállítás megtekintése és az ő kapott megérzések alapján házi feladatokként a benyomások és vélemények leírása. A tanulók részére belépti díjat nem szabtunk. Különösen fontosnak tartottuk, hogy a dolgozók iskolájo, valamint az ipari munkásság is minél nagyobb számban tekintse meg a kiállítás. Meg kell vallanunk, hogy a rendelkezésre álló rövid idő alatt a személy propaganda csak igen kis mértékben érvényesülhetett és ennek a következményeként tudjuk be azt, hogy a munkásság részéről nem tapasztaltuk azt az érdeklődést, amelyet intenciónk után szeretnénk volna elérni. A demokratikus pártok, helyi bizottságok útján és falregiszterekkel ugyan felhívtuk többiben is a munkásság figyelmét a kiállításra, de ez kevésnek bizonyult. Nagyvonalakban azonban elértük a célt, mert tapasztaltuk, hogy sokan voltak olyanok is, akik több alkalommal megtekintették a kiállítást külön is, véleményt nyilvánítottak, mely igen sokszor a tárlatvezetővel való erőteljes vitává fejlődött ki.

Általában a kiállítás látogatottságával meg lehetünk elégedve. Ebben része van annak is, hogy a kiállítás nem a Művésztelepen, hanem a városban a megyeháza nagy tanácstermében volt megrendezve, mely ideális kiállítási helyiségnek bizonyult, melyet a jövőben is igénybe kívánunk venni. A szolnokiak és vidékiek is olyan számban tekintették meg a kiállítást, amilyenre eddig még Szolnokon nem volt példa. A 12 nap alatt, míg a kiállítás nyitva volt 2.476 látogató tekintette azt meg, ebből 1.216 iskolai tanuló volt.

A vásárlás, hogy szintén megmutatkozott, bár a rossz kereseti viszonyok miatt csupán egy nagánfél vásárló jelentkezett, de a kiállítások és egyes nagyobb ipari vállalatok egész szíven vásároltak.

Szolnok városa 6 kőpet vásárolt 7.000.-- forint értékben, a vármegye: 7 kőpet 3.900.-- forint értékben, Szolnoki Cukorgyár R.T. 5 kőpet 5.300.-- frt. értékben, Szolnoki Hitelbank R.T. 3 kőpet 1.600.-- frt. értékben és egy nagánfél 700 frt. értékben.

A jövő terveink között első helyen kell foglalkoznunk a művésztelep újjáépítésével. A Szolnoki Cukorgyár R.T. munkásai elvállalták a kerítés munkálatait, úgy hogy a Kultuszminisztérium által kiutalt 80.000.-- forint első 30.000.-- forintos részletéből a kerítés anyagát fogjuk megvásárolni és legelőször megcseleltatni, hogy a még meglévő objektumokat megóvhassuk a szétbódástól.

Nem mulasztatom el felhasználni az alkalmat, hogy meg ne köszönjem ezton is Kultuszminiszter Ur. szives jóindulatát és gyors intézkedését a pénz kiutalása érdekében.

Az építés megindulásával egyidőben nagyarányú tegeborszást is indítunk, hogy ezáltal ugy anyagilag, mint erkölcsileg erősítsük egyesületünket.

Végül nagyon sajnáljuk és fájjaljuk, hogy Elnök Ur tudjuk, milyen sokoldalú elfoglaltsága miatt, nem tudott a kiállítás megnyitására, illetve megtekintésére lejönni hozzánk, engedje azonban remélnünk, hogy az özi beszámoló tárlatunkon jelenlétevel meg fog tisztelni bennünket.

Megköszöndözött tisztelettel:

Szolnok, 1947. június 5.

Ügyvezető igazgató
tiszti főorvos.

TARTALOM

3 Iluh István: Október, Hunyó, Gépül érzek, Halálba esik, Csere jeligés, Juhász Ferenchez (versek)

6 Sz. Lukács Imre: A szegénység utazásai (részlet)

VALÓ VILÁG

11 Változó társadalom — változó tudat — Örsi Julianna tanulmánya

FÓRUM

17 Ismét arról, amiről az aprítógépgyári munkás, a karcagi brigádtagok beszéltek — egy könyv kapcsán — írói szemmel. Részletek egy vitából — Földes Mihály levele a Volán Hámán Kató szocialista brigádjához

DOKUMENTUM

30 „Kötelességünk, hogy újjáépítsük” — A Szolnoki Művésztelep 1945 utáni évei — Kaposvári Gyula

ROKONAINK

37 Kumuk négy soros szerelmi dalok Németh Gyula gyűjtéséből — Bektur András

MŰVÉSZET

40 Chiovini Ferenc: A látvány igazságán gyúlva

42 A Szigligeti a 70-es években — Valkó Mihály

TÉKA

47 Csalog Zsolt: Temető, ősszel (Bistey András)

48 Szabó István — Szabó László: Házasodjunk hajajaj (Niedermüller Péter)

KÉPEK

2 Chiovini Ferenc: Vázlat I.

3 Patay Mihály: A Dózsa-sorozatból

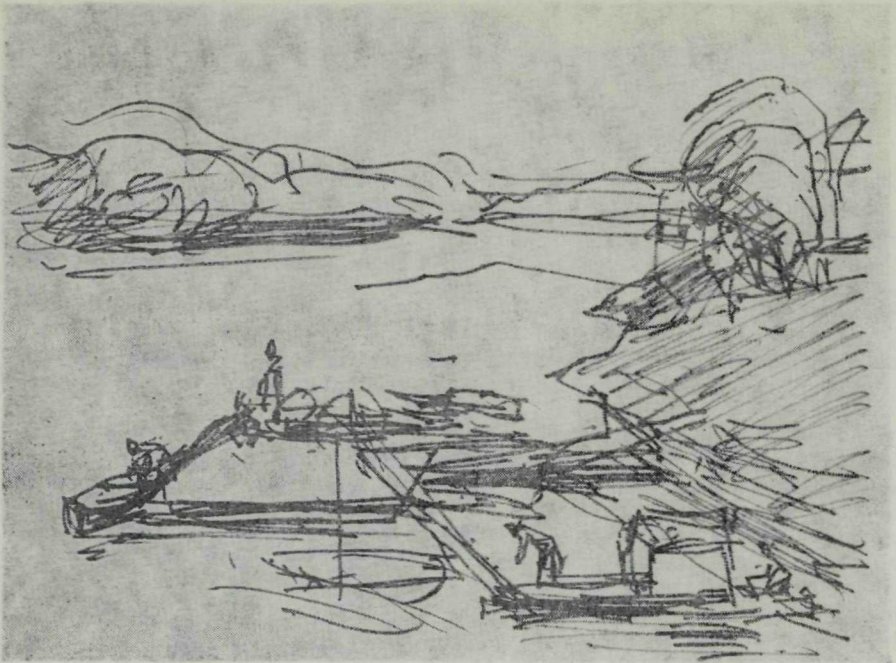
5 Fazekas Magdolna: A pipás ember

16 Baranyó Sándor: Beszélgetők

29 Simon Ferenc: Pannónia

41 Chiovini Ferenc: Vázlat II.

A borító első oldalán Meggyes László rajza, a másodikon a Szolnoki Művészeti Egyesület levele a kultuszminiszterhez — 1947. jún. 5 —, a borító harmadik oldalán pedig Pólya Tibor Fényes Adolfról készített (eddig ismeretlen) rajza.

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata, XXIII. évfolyam 3. szám. Megjelenik negyedévenként. Felelős szerkesztő: Valkó Mihály. Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon: 13-131. Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván, Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj: 1 évre 20 forint, csekkszámiaszám: 215-96162. Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

Index: 25 910

ILUH ISTVÁN

Október

Világ virág világ
Lesz vörös-világ
Októberen át
Át-át a Volgán át
Át az AURÓRÁN át
A Téli Palotán át
Át-át ezer év rosszon át
Át-át a Hitler-blokádon át
Át-át a torkolattűzön át
Át-át a halálon át
Át-át a gettókon át
Át a Donkanyar habjain át
Át-át-át az aknamezőkön át
Át a Kárpátok csontjain át
Át-át a zizegő dróton át
Át-át a világon át
Át-át-át OKTÓBEREN át
Visszük a Mát

Hunyó

Búvik a múlt
A jelen a hunyó
Találmány
Protekciónizmus
Expressz járat
Professzionizmus
Aranyba-vájat
Fintornizmus
Hisztizmus
Funkcionizmus
A világ sereg
Veled
Expressz-szelek
Röpítenek
Búvik a múlt
A jelen a hunyó

Gépül érzek

Újszülött városban élek
Tágul a rés a hegy lapul
Szürkül a szem a szín fakul
Ki lakik velem szemben
Gépül érzek
S olajszagú motorok
Robbannak szívemben
Fáradt-olajat vérzek
Bádog-dobozban élek
S moccanok bekapcsolásra
Egyre ritkábban érzek
Vágyat simogatásra

Halálba esik

Nincs kiherélve a végzet
S halálba esik az élet

Csere jeligés

Elcserélném érdes-tenyerem
Kényessel
Semmi kissorsú életem
Fényessel

Elcserélném műszak-szított arcom
Pozsgásra
Sortűz-varangyos tarkóm
Nyalkásra

Elcserélném keserű szájaízem
Hamisjájúra
Piros-cserepes-szívem
Bádogfalura

Juhász Ferenchez

Van aki a szívét rendezi
Meghalhatna de nem teszi
Holnapból nemsok jut neki
S mégis a jövőt élteti

A szegénység utazásai

I.

Erős melegű vasárnapon a húgom megszorította kezemet, azt mondta, mutat valami érdekeset.

Jó. Különösképpen nem érdekelt, de telt az idő.

Térszerű semmibe értünk, romok, téglahalmok, néhány öreg fa. Elpusztult világ. Távolabb gyár.

Itt laktunk, mondta, de nem éreztem izgalmat a hangjában. Egyik terebélyes akác irányába indult. Emlékszel? Ez volt az utcánk, hallottam. Továbbra sem hatódtam meg, már idegen földön jártam. Valahol lennie kellett, keringett az álmos, semmi fölény fölöttem, utcák nélkül mégsem illik élni. Közelebb értünk. Mégsem, bizonytalanodott el, és tanácstalanul nézett.

Tudnod kell, mondtam, a Te életed volt.

És a tiéd nem? — csattant a hangja.

Kutattunk tovább. Mégsem lehet, hogy ami volt, élt, nyoma vész, hírmondója sem marad. Az emlék bizonyossága gazdagít, ne herdáljuk el mindennapjainkból. Haladjunk, nógattam, jobban akard megtalálni! Voltál boldog itt egyáltalán?

Sokat.

Akkor is sikerül.

Szikrázó fényben álltunk, botladoztunk a hajdani házak, öreg utcák maradványain, a fehér, kőkemény föld porral támadt ellenünk, nem akarta visszadni, ami múltba löködött. Gyere vissza, emlék, mondtam testvérem helyett, ne vedd el a melegséged! Bandukoltunk az egyformára bomlott, értékükvesztett törmelék-halmok, téгла-rekvizitumok magányában.

Eltévesztettem, mondta, hányszor tévedhet az ember életében?

Ha nem tévedünk, nincs jó irány sem, mihez viszonyítjuk a bizonyosságunkat, a kettő együtt igazi és életre szóló, bölcselkedtem.

Rám nézett erősen, megkérdezte: tudod, mikor költöztünk el innen? Egy éve sincs.

Az idő nemcsak így mérhető, gondoltam. Az ember a legtökéletesebb idő, születésétől haláláig, a legpontosabb órarendszer, állandóan újrakezd és meghalad.

— Miért hagyjuk el az emlékeinket? — kérdezte. Kettőnk közösségéből érvelt. Akkor láttam meg az utca nevét, öreg fatörzsön himbált. Megleltük a régi ház helyét. A névtelen és jeltelen simaság fedte, csak a visszatért emlék varázsolhatta fehér falúvá, értelmes ablakúvá, fás udvarúvá, ahová a gyermek-kort eltemettük. A sokemeletes házak tapétázott falai közül most megidéztük.

Maradj még, emlék!

Várakoztunk. A talicskányi törmelék, a feltörő gaz nehezen tudott hajlékáka szépülni szememben. Elmúlt, gondoltam elégtétellel, lakótelepet alapoznak. Eltakarjuk a tegnapelőtti világot, és nincs könnyünk érte.

Többet nem jövünk el, a gyermekemnek fényképről mutogatom, szorította a kezemet a testvérhúgom.

Nem időztünk szomorú múltunknál. Mégis megfogott az agonizáló semmi, az elmúlás. Szülém szürke arcát véltem formálódni a letarolt kőmezőkön.

Elindultam hozzá, utána.

2.

A szokványos utazás ábrándjából erősen és azonnal kiszakított gojzervarrásos cipőd, a fekete, nyűtt csónak, félretaposott sarka. Kik hordanak manapság gojzerverrott munkát? Hátradőlünk a vonat kényelmében, a földek divatbemutatóin gyönyörködünk.

Megismertelek. Nékünk egyetlen jel, szó, mozdulat elég, hogy a szegénység rekvizitumaiból menekülők egymásra találjunk. A cselédházak földpadlóinak szagát hozzuk, a Cigányvölgy rogyant viskóinak hangulatát, az elfelejteni szeretnénk napokat, a Hatház kirekesztettségét, a Gyepszélét, ahol csak mi lakhattunk a történelem előtti időkben, szopogattuk a falu hulladékait, telhetetlen és puffadt hassal temettük el az ifjúságunkat.

Cigányok voltunk. Cselédek. Öröklődő falurosszák. Sohasem tudtunk elutazni. Vonatra vártunk.

A ruhád nézem. Fekete, gyűrődős anyag, ezüsthéjas szálakat csillogtat. Háttal ülsz, de ismerlek, tudom, hogy ki vagy, merre jártál a szegénység korában. Vonzódom hozzád, közös múltunk süt az eltűnt évtizedekből, azonosságunk a magyar pálya göröngyös elején. Megfordulsz. Asszonyodhoz beszélsz. Más az arcod, a hangod, ám a többi, sorsközösségi jegy megmaradt. Nem kérdem, apád, a nagy és híres köszörús cigány mesterségét elfelejtetted-e végképp, mozdulataid izgatnak, gesztusaid, a külső árulkodó jegyek, amikből úgy ítélek, mint kártyavető anyád az ünnepeken.

Vidám, fekete arcod, csillogó bogár szemed, hegyes kis bajuszod, jólfésült séged a régi. Emlékszem, farzsebben hordod a nyeles fésűt. Előveszed, tenyered végighúzod rajta, könnyed mozdulattal igazítod a hajad, ügyes, szép, zenéhez is értő ujjaidal. Elégedett vagy. Elszórtál gátlásaidból, fent vársz velem együtt a vonaton, a gyorsvonatcsodán, ami célhoz ér. Velünk vagy nélkülünk.

— Először te, otán megint te, azután is te — mondd asszonyodnak.

Az inged nyitva, vékony nyakad barnállik. Kevés kövér cigányt ismertem. Jelvényeket őrzöl a gallér hajtókáján. Buta képzettársítással a remény torrerójának, az öröm pikadorának hiszlek. Találgatom ingeden a mosások számát, arcod verejtékében a boldogságod.

Elfoglaltuk helyünket az étkezőben. Egyszerű, megrázkódtatás nélküli állapot, mézesbödönnyi öröm, egyenesági jussunk. A pincérek kiszolgálnak. Üdítőt kértek, és egy liter konyakot. Megiszod az első féldecit. Magabiztosabbak mozdulataid, újra töltöl a poharakba, természetes ajándékozó nagy kedvvel fordulsz asszonyodhoz, apró fehér papírzacskóból fényes biszuitot veszel elő, a kemény kontyú társad nyakába akasztod nagyvonalúan. Tiszta az örömed.

Fekete, vastag pénztárcáját asztalra teszi a párod. Isztok. A poharat vi-gyázva fogod, két ujjad messzire eláll az üvegtől. Cigaretta, gesztusaid szélesednek. Értjük mi testvér, hogy szeressenek bennünket. Megérdemeljük. Az alkalmazkodást, viselkedést is megtanultuk, amíg az étkezőkocsis-Magyarorszá-gig eljutottunk. Előreváltott jegyünk van a szocializmushoz. Utazunk a Cigány-völgyből, a bukott kormányzó úr néhai jószágairól. Azért ne hidd, hogy a sze-relem és a szépség fénylik poharadban, mosolygós a világ. Tekintgetünk a ro-bogó vonat ablakán, a rántottszeletek jóllakottságaiban.

Hát meddig utazol, testvér? A mozdulataid bátorságától, feltüzelt hangod rezgésétől félek, jaj, ismerem a szegénység mákonyát, krajcáros kábítószereit, a rövid poharak boldogságát, a folydogáló alkoholpatakokat, az egymásra emelt kezek, kések tragikumát. Észrevetted-e, önállósul a kezed, szalad megint az italhoz.

— Anyukám... — mondd a kemény kontyos nőnek.

Sajnálak, mert olcsón boldog lehetsz, időelőtti leszálló utas. Hiába jártuk együtt a filléres boldogságok kálváriáját, a szépen hímzett terítők divatját. Öklödre támaszkod a fejed. Fehér szép fogaid látszanak. A kártyák, a hegedűszós esték távolinak tűnnek, mint a születésünk. Az öröm illemre szorít, köhögés és szárd elé kapod a kezedet. Utazunk kényelmesen. Vonatra szállt az ország. Nézz már alaposabban szét, egyetlen járata ez a boldogságnak. Különjárat, a szegénységből indították. Első és utolsó lehetőségünk.

Jót iszol újra, elégedettség terül az arcodra. Addig szólok hozzád, amíg szelemes, fiatalos vagy, önmagad értéke és gyilkosa; az ital könnyen meghozza nékünk a sohasemvolt gyerekszobákat, a régi, cigányfüstös romantikákat. Megszoktuk az erőset, a fajtánk ellágyul mégis a visszatérő emlék-múlt fájdalomban.

Nézd, kedvez az idő, vonatunk gyorsul, iramlik. Cigarettdád űzöd újra és a poharat. Mondd meg testvér, miért sieted el az életedet? Az ital bajszod alól mereven, bután mosolyog. Már nem igaziak a mozdulataid, gesztusaid meghaltak, leöblített a mámor. Kevés idő maradt az állomásig. Szűkre szabott érzelmeidből pusztítás következik. Áttöltöd sörösüvegbe a maradékot, viszed imbojogva, báva mosollyal, mert feltűnt a megálló.

Hol járunk? Félúton? A szegénység stációján átrogtunk? Közel már a végállomás? A kivilágítatlan ablakok néked nem felelnek.

Megérkeztél. Hirtelen idegesség, idegenség hull rám, mindannyian megérkezünk egyszer. Sajnálak is, mert hosszabb távra volt jogos a szándék, a juss az egyszeri indulás reménye, boldogsága.

Ennyi lett az utazásod.

Boldog vagy, tetőfokán saját érzéseidnek, s oly messzi még a reggel. Én tovább utazom. Elkötelezett utasaként a vonatnak, várok, szép csodák rajzolódnak az ablakomra. Hiába kúszi elő szívemből az ároktopatok keserű füstje, az együtt lopott kukoricák parazsa hiába éget, mégsem integetek utánad.

3.

Nézem Szülémet.

Őszivetés-színű kendő takarja fehér haját, használt keze félszegen rejti a csomós, kék ereket. Kéken csillan a víz is fakult semlyékeiden, zöldbe borult vetésű, szélárnyékos Magyarország.

Ablakunkra tüzel a nap. A boldog meleg menedékébe fogódkodunk, arra gondolunk, sohasem nyithattunk ajtót a fényre, sokáig nem nézett be hozzánk az idő. Nádtetők homályában elolvadt vékony kincsünk, kevés szalonnánk. Zöldre festett ablakaink előtt nem futott betonjárda, a remény virágai sem kuporogtak cserepekben, fehér csipkefüggönyök helyett tintakék csomagolópapír takarta a külvilágot, ne lássanak életünkbe, ne tudják cibere-reggelinket, kukoricamálás ebédünket, görhész vacsoránkat. Már a földre csurgatott nyolcasok örömeire sem emlékszem, csak a földpadlók édes szagára.

Derűs délutánokat vártam, piros estéket, hogy parázsoljon a tűz, a kerek kályhánk narancsvöröse, a marhaganék csípős keserősége, a szedezetett és lopott fák, a morzsolt csutkák, csupasz ízikek fiatal lobbanása, és a kormos karikák utólerjék a Napot. Sámliira kucoroghattam és a pattogó égés elvezetett a szegénység magányából.

Honnan tudhattam volna, hogy a tűz és a Nap színe forradalom? Vadlibák gágogása hallatszott. Jó nekik, repülnek, utaznak. Szerettem volna csatlakozni, de a vágy sohasem cselekvés. Az öreg ágy, a barna kanapé, a lelógó petróleumlámpa foglya voltam születésemtől. Sejtettem, hogy egyszer kaput nyit az élet, a szegénységből kilábaló ország, fájó emlék lesz csak a múlt, a piritós,

fokhagymás esték kegyelme, a kemencekuckók boldogsága, az ezer éve viselt göncök, a diannás cukrok, a savanyúszagú napok hiábavalóságai, és a tegnapi elöttokről kuporgatott kenyér fényessége?

Jó lenne megkeresni azt a házat a Magyar Gyepszéleken. Az árendás hajlékot, ahonnan elvadított a nincstelenség, úzótt a jobb történelemben, a mi igazi és kemény utunkra, a mindenkori szegénység forradalmába, hogy eljuthassak mai otthonomba, eljárógassál hozzám Szülém és a könyvespolcos szobákban újra idézzük sanyarú múltunkat.

Kicsi Szülém-Szülükém, merre bolyongtunk a másik Magyarországon? A tizenegy-gyerekes családok kálváriadombjain, a tábla nélküli házak keserű kegyelmében. Újra kezdenéd-e még a szerelmet? A nászajándékot sem nyújtó házasságot, tizenegy kölyköd világgraszulésését, magad szánalmas, gyönyörű feláldozását a vissza nem téríthető szeretetben, a hajléktalanságot, kínlódó, reménytelen várakozásainkat a boldogságért?

Mindig boldog akartál lenni. Szétporcióztad erődet, legendás lemondásokba menekültél, a ritka, húsos ünnepeken nem szeretted a jobb és laktató falatokat, ócskapiacokra való kaszrolyunkból magadnak mértél utoljára, aljáról a kozmát kikapartad. A ruhák, lábbelik, utazások, szórakozások vígságát nem ismerhetted. Zsenge korodban fogott meg a szegénység, a munka, elrejtette a tudós iskolákat, a könnyebb élet lehetőségét.

Minek kérdezném a boldogságod?

Testvéreimre gondolok, hatójukra, akiket felfalt a szegénység sivatagja, a krisztusáldozatú Magyarország. Sohasem álmodhattak tágas otthonokról, kényelmes, mozizó szobákról, amiknek jóságát fitymálva élvezzük. Emelkedik az életünk, messzibbre látunk, szűkül a világ. Olyan távolinak tűnik a hantházkoporsó, az árendába kapott levegő, a cselédkedés négyes konyhái, hogy hátra se ütjük a fejünket, csak a magunkkal cipelt batyuk emlékeztetnek.

Látod édeském, feszengve ülsz a fotelben. Állandó aggodalommal nyúlsz a gázhoz, rettentő félelemmel. A minket szolgáló praktikákat úgy fogadod, mint valaha isten kegyelmét, amikor még volt hozzá szavad, nem hánytva gyerekeit a szegénység jeltelen temetőibe.

Nézz rám, és örülj! Mondd el létezésednek golgotáit, ne feledhessem! Nehezen idézem már a gyephantot, a földbe ásott gödröt, a vékony horogfákat, a rárakott keresztágakat, napraforgószárral védett hajlékainkat, a szikföldből ki-munkált sarakat, a törpe kenyérsütőgető kemencét a szabad ég alatt. Éltetek ti akkor, Szülém?

Eleven földkoporsóba fektettél bennünket. Félsz talán, hogy a szemedre hányom? A silány költözködéseket, Gyepszél, Hatház, Újosztás, az elúzó nincstelenség ceremóniáit, az istállóból alakított szoba befogadó jóságát. Azok a napok már az én emlékeim is. Fekete kötőd kegyelmébe menekültem, a Porcsiny utca mályvafüvei közé, a libalegeltetések, a cigányvölgyi csavargások estéin, a játék, hazanélküli országban. Hosszú fürdés a Gödrök-köz kubikmélyüléseiben, piszkos, posvány vízében, és világgraszoló koncsorgások.

Messze kóboroltatok, a napszámok, kubikolások, olcsó és hitvány üzletlések útjain. A szegénység könnyen kapható magánya vezetgél, a szegénység szép közösségeihez, és ágyat, eperfát, kenyeret kínáló szomszédudvarok.

Hányfelé vitt onnan az út? Számolni se tudnám. Lélekütötte, görbe kanyarokkal, talán te már nem is érted.

Hogy tarthatnál meg minket? Mosolyodat megölte sorsod, dalolni sohasem hallottalak, pedig cifra, szívbemarkoló nótáid lehettek, könnycsurrantósak. Szépséged fényes gombként ragyogott a szemedben. Mezítlábas öreg hegedűje nyekergett. Gyereke vezetésével, kenyeres tarisznyájával járta a házakat, hurcolta

az olcsó, megfizethető, és megrendelhető boldogságot. Szépen dalolt. A krajcárok, karéj kenyerek alkudoztak.

Akkor már túl voltunk a cselédkedések szomorú évein. Messzire kerültük Aranyos, Tomaj cselédházait, szégyelltük hajdani elesettségünket. A fehér kenyér kopogtatott hozzánk. Megtehetjük, hogy nyitvahagyjuk kapunkat a kéregetőknek.

Bolyongtunk tovább történelmünkben. Megrontott bennünket a szalmabor, az olcsó ház öröme, a rizsföldek első esztendői, amikor pénzzel játszadozhattunk a porban. Hajszoltuk lovainkat a keskeny földekre, mindennapi robotokba.

Mindig egy ruhád volt. Elkelt a Porcsiny utcai hajlék, ahol még dacol az istállóból rekesztett szoba emlékeinkkel. Hiába örültél, Szentpéteri Ferus elszedte adóba, a mesés örökség egyetlen pár selyemharisnyára futotta.

Gyerekkorom fényes napjait elherdálta a hályogos idő. Ajándékozó voltál. Elosztogattad örömeidet, kimeríthetetlennek hitted magad, újra termelődtél bennünk, szerelmesülő fiaidban, fingos jézuskáidban, az emberi csoda piros virágaiban.

Szülém, Szülükém, megváltoztatott-e téged a szocializmus? Félek, hogy az ecetes teák, a reggeli korty pálinkák, a szabott nyugdíj, az értelmesebb munka csak öregséged vigasza, nem pedig értelme. Sóhajtozol a fiatalság után, Szádon tapasztalás, megfáradt bölcsesség, és várakozol az állomáson, de nem jön érted a csodavonat, amelyikről lemaradtál. Későn indították. Mire felkapaszzkodnál, már más, örök-utakra indulsz, ahonnan nincs visszatérés, és nincsenek megállók.

Mit viszel magaddal? A megfeketült komód hiábavaló nyitogatásait, a zöldre festett ajtók kampós szegeit, az alacsony mennyezetű szobák súlyát, a falról csüngő zsíros disznóhólyagokat, a szenvedő Krisztus-képeket. Megtérsz a sovány élet hadiúttjairól.

Miért fáj, hogy a földreejtett kenyérkéket nem csókolgatjuk többé, félrelökjük húsos fazekaink mellől? A kékszakállú idővel búcsúzkodol, pedig maradni szeretnél. Várnak veled öregedett készségeid, a megcsúszott nádtető, a kietlenné szomorodott udvar. Véreid vagyunk, mégis messze estünk, csak vendég vagy otthonunkban, a fényes parketták vakítják ókuláréd, fehér bútoraink hidegek, zárt, idegen ez a lakás, munkám emlékműve. Nyomaszt saját alkalmazkodásod, a lépcsők, liftek monotonája. Fogolyként vergődsz szeretetedben, riaszt a viszonylagos jólét és kényelmesebb életünk.

Mániákusan gyűjtögeted a játékok közé szóródott fémpénzeket. Gonddal őrzöd a maradék leveseket, hideg pörkölteket. Eszegeted. A szívedet öntenéd azokkal pocskába. Takarékoskods a mosóporokkal. Nem tudsz tíz percig pi-henni.

Forgolódnak, viselkedünk körülötted, meg ne bántsunk, mégsem maradhat sz fürdőszobás kedvességünkben.

Hová igyekeznél? Múltad már halott. Tőlünk csak hátrafelé visz az út. Szedgetjük a keskeny, ósdi síneket, szeretnénk szép hidakat a mához, a nekünkvaló napokba. Ne siess Szülém! Időzz a megérdemelt pihenésben, barátkozz holnapjainkkal, fehér fejed országútjain szaladunk odáig. Álmodozóbbak, követelőzőbbek lettünk, jövőre talán derekunkig ér Magyarország. Nemesen vívjuk, küzdjük forradalmainkat, száguld, zúdul velünk vonatcsodánk. Elhagytuk a sohasemlesz szegénységet. Szeretetedet, megértésedet vihessük magunkkal, mert megérdemeljük.

Ugye, mégis jó velünk?! Megérte mártíromságod.

Válaszolj!

ÖRSI JULIANNA

Változó társadalom—változó tudat

Az elmúlt harminc évben Magyarországon a gazdasági és társadalmi viszonyok alapvetően megváltoztak. A kisparaszti gazdaságokat elsőként a Nagykovácsán váltották fel termelészövetkezetek. Az új keretek közötti gazdálkodás, az újonnan megteremtett ipar új lehetőségeket kínált fel az itt élő embereknek. A munkaviszony, a környezet megváltozása előbb-utóbb hat az ember gondolkodására, befolyásolja életmódját. Egyrészt új közösségek szerveződnek körülötte, amelynek tagja lesz (pl. szocialista brigád), másrészt a hagyományos közösségeket is érik külső hatások (pl. nők munkába állása, gyermekek iskolázása, tömegkommunikáció útján), amelyek megváltoztatják a családtagok egymáshoz való viszonyát, az egész család életét. A családi közösségek alakulása azonban sokkal lassúbb folyamat, mint a nagyobb közösségekben végbemenő változások. Ennek oka, hogy a család homogén közösség. A változás pedig a családtagok tudata alakulásának függvénye. A tudatban a változások üteme viszont rendszert elmarad a társadalmi-gazdasági változásoktól. Napjainkban arra a szakaszra értünk el, amikor a tudati változás megindult és ez tükröződik a családi életben. Mivel azonban ez még nem egy befejezett folyamat, így az új elemek számtalan hagyományos szokással együtt, egymás mellett élnek. E változás mértékének rögzítése volt célunk, amikor 1975. évben vizsgálatot indítottunk Karcagyon.

A város lakóinak száma 24 638, foglalkozás szerinti rétegződése igen összetett, így jelen tanulmányunkban csak arra vállalkozhatunk, hogy spontán mintavétel alapján életkor szerinti elemzést végezzünk. Kérdőívünket 400-an, a lakosság 1,6%-a töltötte ki. Felmérést végeztünk a gimnáziumban (26 tanuló), a szakmunkásképző intézetben (30 tanuló), a Damjanich utcában (52 fő), a toronyházban (31 fő), a Fa-, Elektró-, Lakatosipari Szövetkezetben (39 fő), a nyomdában (10 fő), a Béke Termelészövetkezetben (24 fő), a Dimitrov Termelészövetkezetben (16 fő), a Május 1. Termelészövetkezetben (18 fő), a Talajművelési Kutató Intézetben (21 fő), 1969-ben végzett gimnáziumi osztálytársak között (9 fő), kereskedők, gyógyszerértári asszisztensek, egyéb foglalkozásúak között (22 fő). A megkérdezettek nemek szerinti megoszlása: fele férfi, fele nő. Családi állapot szerinti megoszlás: házasságban él 237, hajadon, nőtlen 141, elvált 5, özvegy 12. Családi állapotát nem közölte 5 fő. 93-an hat osztállyal vagy annál kevesebbrel rendelkeznek, 61-en nyolc osztályt jártak, 76-an ipari iskolát, 88-an gimnáziumot, 5-en gimnáziumot és ipari iskolát, 29-en szakközépiskolát végeztek, 33-an felsőfokú intézményben tanultak. 15-en nem közölték iskolai végzettségüket. A megkérdezetteket három korcsoportba osztottuk: I. csoport (15—34 éves) 235 fő; II. csoport (35—54 éves): 121 fő; III. csoport (55 éves): 44 fő.

E csoportosítás szerint vizsgáljuk tehát tanulmányunkban a felvetett kérdéseket. Ezekre a csoportokra utalunk akkor is, mikor idős, középkorú és fiatal generációról beszélünk. Igaz, kérdőívünk nem egyformán jutott el mindhárom

korosztályhoz, a megosztás nem követi a lakosság kor szerinti összetételét, de ezt korrigálja az a tény, hogy a legidősebb korosztály életére vonatkozó ismereteink szinte teljesek. 1945 előtti életmódjunktól kiindulva (tipikus paraszti életmód) vizsgáljuk a változást. Természetesen legnagyobb, legszembetűnőbb a változás az I. csoportban. Ők már ebben a társadalomban születtek és nőttek fel. A mai élet- és munkakörülmények ennek megfelelő szintű gondolkodásmódot követelnek meg. A tudatváltozás azonban viszonylag lassúbb folyamat. Tanulmányunkban ennek a változásnak a cselekvésben tükröződő mozzanatait kíséreljük meg nyomon követni.

A hagyományos családszervezetek jellemzőit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Parasztcsalád. A lakosság döntő többsége a mezőgazdaságból élt.
2. A család megélhetésének legbiztosabb forrása a föld- és állattulajdon volt. Így a befektetések is ezek vásárlásában látszottak a legkifizetőbbnek.
3. Kétgenerációs kiscsaládok (szülők, gyerekek), amelyek azonban szoros gazdasági kapcsolatban voltak a harmadik generációval. Mindig az idősebb generációk teremtették meg a fiatalok megélhetésének gazdasági alapját (föld, állat, ház átadása).
4. Patriarchális jelleg. A család irányítója a legidősebb férfi volt. A család nőtagjainak a szerepe másodlagos volt, mivel a férfi munkáját tekintették a család kizárólagos fenntartójának.
5. Nemek szerinti munkamegosztás. A paraszti gazdálkodásban a család minden tagjára szükség volt. Törvényszerű volt, hogy a felnövekvő gyerekek is belenevelődjenek a paraszti munkába és ugyanazt az életformát vigyék tovább.

Társadalmunk alapsejtje ma is a család. Ha az 1930-as és az 1970-es népszámlálás adatait összevetjük, láthatjuk, hogy a lakosság döntő többsége házasságon alapuló családi keretek között él. A 15 éves és idősebb népesség 66,2%-a háztárs. 1970-re valamelyest csökkent a nőtlenek és hajadonok, valamint az özvegyek száma, megduplázódott azonban az elváltan élőké. 1,3%-ról, 2,6%-ra emelkedett. A válások számának emelkedésében megítélésünk szerint a nők munkába állásának van szerepe. Azzal, hogy eltartottakból aktív keresők-ké váltak, a családtagok közötti viszony is megváltozott. Korábban ugyanis az asszonyok inkább túrtek, hiszen nem akarták elveszíteni a biztos támaszukat.

Kimutatás a 15 éves és idősebb karcagi lakosok családi állapotáról:

1930				
férfi, nő	nőtlen, hajadon	házas	özvegy	elvált
17 521	5052	10 491	1733	245
100%	28,8%	59,8%	9,8%	1,3%
1970				
9083 + 9796	2369 + 1794	6225 + 6273	308 + 1408	181 + 321
18879	4163	12498	1716	502
100%	22%	66,2%	9%	2,6%

E táblázat értelmezésénél figyelembe kell vennünk azt is, hogy ezek a számok kisebb változást mutatnak, mint amilyenek valójában folyamatban vannak. Ezek a következők:

1. A nőtlenek és hajadonok számának csökkenése nem feltétlen azt jelenti, hogy kevesebb az, aki egész életében egyedül maradt, inkább ez a születések száma visszaesésének következménye. A 30 évnél idősebbek között jelenleg 770-en élnek a városban, akik nem kötöttek házasságot.

2. Az elváltan élők száma sem tartalmazza mindazokat, akik felbontották a házasságukat, hiszen többen közülük idővel újabb házasságot kötöttek, így ismét családi keretek között élnek. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy 1975-ben a házasságok 15⁰/₀-a elvált volt.

Tanulmányként levonhatjuk azt a következtetést, hogy a legalább egyszer házasságot kötött lakosság 11,6⁰/₀-a nem él családi keretek között. Nekik még nagyobb szükségük lenne arra, hogy egyéb közösségekben jól érezzék magukat (szocialista brigádok, öregek napközi otthona, klubok), a városban sok alkalmat kellene teremteni, amelyek között tevékenykedhetnek, ahol kulturálódási, szórakozási igényeiket kielégíthetik. Hogy ezen a téren van tennivalónk, azt több 30 éven felüli egyedülálló interjúalanyom megfogalmazta.

Napjaink jellemző formája a kiscsalád, amely férjből, feleségből és gyermekekből áll. A család alapítása a házasság megkötésével kezdődik, aminek előzménye, hogy két fél között ismeretség jön létre. Az ismerkedési alkalmak az elmúlt évtizedekben változtak. A századforduló fiataljai alig találkoztak más helyre való fiatallal (kivétel: katonaság, vásár). Főleg a férfiak jártak más városokba, falvakba. A katonaidő kivételével az utazás leginkább a szomszédos helységekre irányult. A közösség zártságára utal az is, hogy a házasságok zöme évszázadokon keresztül helybeliek között kötődött. 80—90⁰/₀-os volt az endogámia. (Endogám házasságnak nevezzük azt a kapcsolatot, amelyben mindkét fél azonos csoportba tartozik. Legáltalánosabb a lakóhely szerinti, a vallási, a foglalkozási endogámia. Mi most csak a lakóhely szerinti endogámiával foglalkozunk.) A Karcagon házastársat nem találó is az azonos etnikumú nagykun közösségekből választott párt magának. (Legerősebb házassági kapcsolat Kunmadarassal volt.) Manapság 40 km-es körzetben ritkábban fordulnak meg a karcagiak, mint Szolnokon, Debrecenben és Budapesten. Az utazást kiváltó tényezők is mások. Motiválják az utazást a más városokban levő munkahelyek, iskolák, és az, hogy a családi kapcsolatok is túlérnek a városhatáron. Ma már szinte nincsen olyan család, akinek csak helyben van rokona. Az utóbbi néhány évtizedben új szokássá vált a kirándulás. Napjainkban egy igen zárt közösség (amely zártság a 19. sz. közepére alakult ki, és mintegy évszázadon át tartotta magát) kinyílásának a szemtanúi lehetünk. Bár még ma is érezteti hatását az a szemlélet, hogy a betelepült idegeneket, az ún. „jött-menteket” nehezen fogadják be, csak azokat tartják karcagiaknak, akiknek az elődei is itt születtek, már kialakult egy olyan réteg, amely nem tartja természetesnek, hogy élete végéig Karcagon lakjon. (Ezt tükrözi a város lélekszámának csökkenése is. 1960-ban 26 035, 1970-ben 24 631 lakosa volt a városnak.) Erre gondolva a közép és fiatal korosztályt megkérdeztük, hogy hol szeretne élni. 32,6⁰/₀ nem vágyódik el a városból. A többiek a felsorolt települések közül általában a Karcagnál nagyobb városokat választották. A legnépszerűbb Eger (15,5⁰/₀), Debrecen (12,8⁰/₀), Sopron (10,1⁰/₀) és Budapest (8,1⁰/₀). Néhányan a megadottakon kívül más várost írtak — általában megyeszékhelyeket. A kérdésre adott válaszokban úgy látjuk, hogy döntő szerepük van a kirándulásoknak és annak, hogy melyik városban tanultak. A Karcagnál kisebb települések egyáltalán nem vonzzák az itteni lakosságot. Még azok sem, amelyekkel évszázadokon keresztül szoros házassági kapcsolatot tartottak fenn: a nagykun helységek, Nagyiván, Püspökladány. A sokirányú mozgási lehetőség, az elvagyódás és a város lakosságának fogyása arra enged következtetni, hogy a közösség feladta az endogámiaira való törekvést is.

Ez a folyamat napjainkban már nyilvánvaló, de a vártnál sokkal lassabban zajlott le. Az endogámia mértéke 1945-ben 91,8⁰%, 1950-ben 87,2⁰% volt. 1975-ben már 45,6⁰%-ra nőtt az exogám házasságok aránya. (Exogám házasságoknak azokat a kapcsolatokat nevezzük, melyben a házastársak nem azonos csoportból valók.) Nemcsak az exogámia mértéke, de az iránya is megváltozott. Erős házassági kapcsolat egyetlen várossal sincs. Az adatok szinte az egész országra kiterjednek, 1975-ben 134 házasság 103 helységbe való. Az esetlegességnél valamivel gyakrabban a Karcagnál nagyobb települések szerepelnek (Budapest, Debrecen, Szolnok). Ezek a munkavállalások irányára utalnak. A lakosság etnikai felbomlását jelzi az is, hogy alig van más nagykun helységekkel közös házasság. 1945-ben például egyetlen kunhegyesi férfi vitt Karcagról feleséget. 1950-ben pedig csak egy leányt vittek Madarasra.

A külső hatásokat kívülrekesztő közösség az évszázadokon át kialakított, gyakorolt saját szokások, normák szerint szervezte életét. Minden szokásnak megvolt a maga funkciója. Így például az ismerkedési alkalmak a párválasztást segítették elő. A báloknak, korzóknak az ismerkedés volt az elsődleges célja. Mivel ezek hetenként ismétlődő alkalmak voltak és szinte az egész város fiatalságát össze tudta fogni, szerepét betöltötte. Az ismerkedés lehetősége fennállt a lakodalmak, egyéb családi összejövetelek, templombajárás, tanyázás, tanyasi esték, vásár, munka közben is. A különböző alkalmak kihasználása mellett a szülők, de az egész rokonság fontos feladatának tekintette, hogy a fiatal, ha eléri azt a kort, házasságot kössön. A párválasztás szempontjainak (helybeli, azonos vallású, azonos vagyonú legyen) szigorú betartásával sok házasság jött létre komendálás útján. A 24—25 éves, még házasságot nem kötött fiatal ma is gyakran figyelmeztetik, hogy ideje már férjhez menni, megnősülni, kérdezik, mikor köt házasságot. A párválasztásnál azonban alapvető változás következett be: a fiatalok maguk dönthetnek. A szülők, nagyszülők ha már nem is mondják, hogy lányom nem engedünk XY-hoz férjhez menni, de XY-t megfigyelik és családjáról érdeklődnek. Ha szempontjaiknak nem felel meg, megpróbálják megváltoztatni gyermekük vélekedését XY-ról. A mai szempontok a következők: a választottnak ne legyen alacsonyabb iskolai végzettsége (legalábbis a fiúnak), jó keresettel rendelkezzen, már házasság előtt legyen megtakarított pénze, háza vagy autója. A házasság előtt álló fiataloknál ezek a szempontok annál jobban erősödnek, minél idősebbek. A házasságok leggyakrabban azonos munkahelyen dolgozók között jönnek létre (különösen az értelmiségre jellemző a foglalkozási endogámia). Ennek oka, hogy legtöbb idejüket munkahelyükön töltik a fiatalok, munkatársaikat ismerik leginkább. Az ismerkedési alkalmak is jórészt ebben a körben adódnak. Igaz, vannak a városban is szórakozási lehetőségek (eszpresszók, éttermek, ifjúsági klub, Déryné Művelődési Központ), de ezek különböző okok következtében csak szűk réteg igényeit tudják kielégíteni. A vendéglátó egységeket ugyanis a fiatalok nem tekintik ismerkedésre alkalmas helynek. (Ide elsősorban olyan lányok járnak, akiknek már udvarlójuk van. Az udvarlás időszakában ezek a leglátogatottabb helyek.) A Déryné Művelődési Központ közönségszervezésére egyre inkább az a módszer a jellemző, hogy egyszerszer egyik, másikkor másik üzem dolgozói részére szerveznek rendezvényt. Különböző munkahelyen dolgozóknak tehát ilyen alkalmakkor se igen van lehetőségük a találkozásra. Marad tehát az Ifjúsági Klub, amely a fiatalok szórakozási igényeinek megfelel. Egyetlen probléma van, hogy az egész város fiatalága ezt sem érezheti teljes mértékben magáénak, hiszen a résztvevők számát szigorúan korlátozták (150 fő). Így a törzstagság kiszorítja maga közül a többi. A KISZ Városi Bizottsága sem tud helyhiány miatt városi szintű rendezvényt szervezni.

Napjainkban a házasságkötés időpontját az határozza meg, hogy ki hány éves koráig tanul. Általában a lányok 18—21 éves korukban mennek férjhez, a fiúk 20—25 éves korukban kötnek házasságot.

A házasságkötés ma szinte kizárólagosan társadalmi esküvő. 1975-ben az esküvők 96,4⁰/₀-a volt ilyen. Ez a fejlődés igen jelentős, hiszen ez a forma egy több évszázados hagyomány mellett tudott megerősödni. Mivel a szervezők megfelelő tartalommal tudták megtölteni, így az egyházi esküvőt 15 év alatt szinte teljesen kiszorította a gyakorlatból. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a társadalmi és az egyházi esküvők száma nem mindig egyezik meg az évi házasságkötések számával. Ez azt mutatja, hogy előfordulnak olyan esetek is, hogy mindkét szertartáson részt vesznek; az egyházin a család, a rokonság óhajából. 10 év átlagát számítva az esküvők 2,6⁰/₀-át tekinthetjük közösnek. (Kivételnek számít, hogy a szülők akaratukat esetenként teljesítettni tudják a fiatalokkal. Az 1970-es évek elején előfordult, hogy két fiatal azonos vallásuk miatt kényszerítettek házasságra, amelynek rövidesen válás lett a következménye.) Előfordul, hogy nevadót és keresztelőt is tartanak. Ezek időben külön-külön zajlanak le. A gyermek születésekor ennél gyakoribb az a jelenség, hogy egyik szertartást sem kéri. Számításaink szerint egy évtized alatt 11,5⁰/₀-ot tett ki ez a gyakorlat. A temetéseknél is előfordulnak kettős szertartások, de sokkal ritkábban. Mindez az átmeneti állapot velejárója. Ha a három eseménynél megvizsgáljuk a társadalmi és egyházi szertartások igénylését, megállapíthatjuk, hogy a legnépszerűbb a társadalmi esküvő és legkevesebben kérnek társadalmi temetést (1975: 36,8⁰/₀). Névadót 1975-ben 58,4⁰/₀ tartott. A társadalmi szertartások elterjedtsége közötti különbségek egyik oka, hogy a fiatalok maguk döntenek, hogy hol akarnak házasságot kötni. Temetéskor viszont a temettetők figyelembe veszik az idősebb generáció szokásait, az elhalt utolsó kívánságát. Az viszont nem véletlen, hogy a fiatalok a társadalmi szertartáshoz, az idősek az egyházihoz ragaszkodnak.

Az emberélet nagy eseményeinek megünneplése közül legnagyobb méreteket a lakodalom ölt. Résztvevői elsősorban a rokonok. Amíg azonban az esküvő lefolyásáról jórészt a fiatalok döntenek, a lakodalomnál a döntő szó a szülőké. A résztvevők között legtöbbször néhány barát jelzi csupán a fiatalok óhaját. Mivel a hagyományos keretek között megtartott lakodalomnál a kiadásokat jórészt a szülők fedezik — mint ahogy az korábban is szokásban volt, — így jogot formálnak a beleszólásra. A meghívottak jórészt azok a rokonok, akik lakodalmában a szülők is részt vettek. A visszahívásra tehát gyakran évtizedek múlva kerül sor. Ezt számontartják, hiszen a családi és rokonsági keretek mindig erősek voltak a városban. Különösen az ellenőrzési funkció tartja ma is szívósan magát. Ennek feltétlen nyoma van a tudatban. Főképpen a második, harmadik generáció ragaszkodik a lakodalomhoz. Fiatal korukban számukra ezek voltak a legjelentősebb ünnepek. Így ma is azon megszokott szórakozási alkalmak közé tartoznak, amelyek fenn tartják magukat. A lakodalmakhoz való ragaszkodás természetes, hiszen egyéb közösségi keretek közötti szórakozási lehetőséggel még meglehetősen kevesen élnek e két generáció tagjai közül. Érdeemes azonban a fiatalok véleményére is odafigyelni. Kérdőívünkben feltettük a kérdést, hogy milyen esküvőt akar: lakodalmat otthon vagy vacsorát étteremben. A fiatalok 43⁰/₀-a a hagyományos keretek közt, 12,8⁰/₀-a éttermi megrendezésben képzei el házasságkötése megünneplését. A hagyománytól való távolodást jelenti az a 6,7⁰/₀ véleménye, aki bár otthon, de szűk családi, baráti keretek közt akar vacsorát vagy ebédet rendezni. 2,2⁰/₀ pedig minden formát elvet. 30⁰/₀ nem válaszolt a feltett kérdésre (közülük 26⁰/₀-nak már megvolt az esküvője.)

A család alapvető funkciói közé tartozik a biológiai funkció: a gyermekek szülése, nevelése. Karcagon a legtöbb családban két gyermek van. Megállapíthatjuk, hogy már az e században családot alapítók között egyáltalában nem volt általános a sok gyermek. Bár ilyen statisztikai adataink nincsenek, de a néprajzi módszerrel gyűjtött anyag azt bizonyítja, hogy a ma élő legidősebb nemzedék még nagy családokban született. Legtöbb 70 évnél idősebb adatközlőnek 6—7 testvére volt. Ők azonban már arra törekedtek, hogy 2—3 gyermeknél ne legyen több „családjuk”. Ennek a szemléletnek a kialakulásában a parasztpolgári ideák hatása mellett lényeges szerepe volt az első világháború és a gazdasági válság teremtette megélhetési nehézségeknek. A következő generációban a második világháború élménye erősítette meg a „sok gyerek sok baj” szemléletet. Bár a fiatalabb generációnál a megélhetési nehézségek megszűntek, tudatukba azonban már annyira beleivódott ez a nézet, hogy a születésszabályozás engedélyezett lehetőségeit kihasználva — sokszor kényelmi okokból — egyre több lett a gyermektelen és az egy gyermekes család. 1970-ben a 15—34 évesek 38,8⁰/₀-ának egy, 29,1⁰/₀-ának két gyereke van, 18,8⁰/₀-ának pedig egy sincs.

A kép némileg módosult a kormány intézkedései folytán. A szemléletbeli módosulást mutatja, hogy az általunk megkérdezett 180 fiatal közül 115 az ideális családot két gyermekkel képzei el, de a gyermektelen vagy egy gyermekes családokat mintaképpül választókat (4 ill. 10) megelőzték a három gyermeket tervezők (35). (Részlet a szerző tanulmányából)

Ismét arról, amiről az aprítógépgyári munkás, a karcagi brigádtagok beszéltek — egy könyv kapcsán — írói szemmel

A Szolnok megyei szocialista brigádok zebegényi olvasótáborában vetődött fel tavalý az a gondolat, hogy érdemes lenne könyvismertető vetélkedőt rendezni. A jelentkező brigádok maguk választottak egy-egy olyan könyvet, amely szerintük nemcsak irodalmilag értékes, hanem — tárgyat tekintve — számukra külön is hasznos és ismertetésre érdemes. Így esett választásuk többek között Földes Mihály *A szökevény* című regényére. A vitával egybekapcsolt vetélkedőt meg is tartották a martfői művelődési házban, amelyről hangfelvétel is készült. A találkozón részt vett a szerző is — a Volán 7. számú Vállalatának Hámán Kató brigádja hívta meg —, aki később levélben foglalta össze tapasztalatait.

A martfői vitából

— Kezdjük mindjárt azzal, hogy bemutatjuk a 7. sz. Volán Hámán Kató szocialista brigádját:

— SZABÓ SÁNDORNÉ, SIMON ISTVÁNNÉ, JÁNOSI GÁBORNÉ, KASZAI IRÉN, FEKETE IMRÉNÉ, THURZA ANDRÁSNÉ, VADÁSZ JÁNOSNÉ, ÁBEL LÁSZLÓNÉ, HAGYMÁSI LAJOSNÉ, SZÁNTÓ LÁSZLÓNÉ

— És a brigádvezető?

— LÉVAI MIHÁLYNÉ

— Miért választották ezt a könyvet?

SIMONNÉ: A rádióban hallottam róla. Elolvastam és úgy ajánlottam a társaimnak.

— Tudják egymásról ki az, aki általában a legtöbb könyvet olvassa?

LÉVAINÉ: Pontosan Simonné Katika a legolvasottabb közöttünk, és ezért őt kértük meg, hogy válassza ki, melyik könyvet olvassa el a brigád.

— Melyik az a részlete, amelyikről úgy gondolják, a legjobban jellemzi a könyvet?

SIMONNÉ: Kétszer olvastam el, kétféle módszerrel. Először végig, utána pedig csak a brigádra vonatkozó részeket emeltem ki belőle. Nekem történetesen a 22. oldal lenne a leginkább megfelelő az ismertetésre.

— Ahol az író bemutatja a brigádtagokat?

SIMONNÉ: A brigádtagokat, az alapítás körülményeit, és a brigád szellemére is lehet belőle következtetni.

— Tulajdonképpen kiről szól ez a könyv, ki a főhőse?

A Fórum írásait-anyagait a vita szándékával adjuk közre; ellenük vagy mellettük szóló véleményeknek, gondolatoknak ugyanitt örömmel adunk helyet.

DUDÁSNE: A főhőse Vitár Dezső. Amint a cím is mutatja — egy szökevény és...

— *Várjunk egy pillanatra. Igaz ugyan, hogy ő a főhőse, ő a könyv címadója, hogy úgy mondjam, de amikor az előbb arról beszélt, hogy kiről szól a könyv, mégsem őt nevezte meg, hanem egy másik szereplőjét. Miért?*

ÁBELNÉ: Marich, amikor a könyv íródott, már halott volt. De gyakorlatilag róla is szól a könyv, mert ő nevelte meg ezeket az embereket, hogy ilyen jó és kiváló brigádtagok legyenek. És igaz, hogy Vitár Dezső a főszereplője, de a háttérben mindig ott van Marich is, akinek a nevét később fel is vette a brigád.

— *Ki a legrokonszenvesebb szereplője a könyvnek?*

SZÁNTÓNÉ: A brigádvezető, Stoll szerintem, mert annyira hat az emberekre, annyira ismeri a brigád tagjait, és olyan kiváló családi életet él, hogy szinte példaképül áll a többiek előtt. Persze mindenkinek az életében van probléma. Ebben a brigádeletben és a brigádvezető életében is. Fiatal korára gondolok.

— *És mintaházasság?*

SZÁNTÓNÉ: Mintaházasság is.

— *Ki a legkevésbé rokonszenves a könyvben?*

THURZÁNÉ: Hát nekem nem tetszett, amikor kitértek arra a Jánosra, a Stoll haverjára. És bemutatták, hogy a felesége hogyan viselkedik azzal az emberrel. Szerintem mellékszereplők, de nem szimpatikus emberek voltak. Nem kellett volna őket olyan részletesen bemutatni. Azokat a rossz tulajdonságokat, amikkel fel voltak ruházva. Már nem a János, hanem inkább a felesége.

— *Térjünk át akkor egy másik kérdésre. Mi volt az, amiről úgy érezték, hogy tényleg így van az életben is, esetleg így van a maguk brigádjában is?*

FEKETÉNÉ: Ennekem nagyon tetszett a brigádértekezlet. Hogy tényleg mindenki nyíltan és nyugodtan elmondta a véleményét (ahogy nálunk is), és meghallgatnak mindenkit, fölülbírálják, komolyan veszik ezeket a problémákat, amiknek a megoldását tényleg közös szívügyüknek tekintik.

— *Arra a részre gondol, amikor a főhős, illetve Vitár már úgy dönt, hogy mindenképpen ott hagyja a brigádot, és átmegy a másik vállalatához? A művezetői irodában való beszélgetésre?*

FEKETÉNÉ: Igen, nekem az a rész nagyon tetszett. No persze volt egy olyan szereplő, aki rávágta az ajtót Vitárra. Ez azt hiszem, emberi gyengeségből adódik, hogy elragadtatja magát. De egyébként szerintem ez nagyon jó, hogy így megvitatták komolyan ezt a kérdést, és megpróbálták, hátha el tudják a szándékától téríteni? Hogy hátha mégis meg tudják győzni: itt is lehet a gyárban azért valami jót kezdeni.

— *Mindannyian elmarasztalták Vitárt?*

ÁBELNÉ: Én nem marasztaltam el teljesen. A végén, amikor mindenki ellene fordult, azt én egy kicsit durvának is tartottam. Egy olyan jó és kimagasló brigád, ahol a brigádszellem szintén kimagasló és mindenki elismerte őket, a végén azért nagyon durván bántak a főhőssel.

DUDÁSNE: Vitárnak igaza volt abban, hogy elavult a csarnok, a szerelőcsarnok, elavultak voltak a gépek, de éppen akkor, amikor szüksége lett volna a vállalatnak arra, hogy segítséget kapjon, ő akkor jött el onnan. Énszerintem az hogy szökevény, nagyon is ráillett. Durva kifejezés, durva kifejezés, de végeredményben ő ahelyett, hogy segített volna, elszökött onnan, és cserben hagyta a társait, akikkel — ha jól emlékszem — hat évig dolgozott. Ő annyira nem

tudhatta azt, hogy gazdaságilag hogy áll az a vállalat, hogy miért nem fejlesztették a gépparkot. Megfutamodott tulajdonképpen a segítség elől.

THURZÁNÉ: Nagyon elhamarkodott döntés volt, szerintem. Nem is az, hogy annyira izgatta az a másik vállalat, hanem nagyon makacs volt, és ragaszkodott ahhoz, amit ő eldöntött; ahhoz, hogy ő ettől a vállalatától el fog menni.

FEKETÉNÉ: Szeretném még ezt kiegészíteni annyival, hogy a makacssága Foltánéval is megnyilvánult. Úgy döntöttek, hogy összeházasodnak. A házasság Foltáné elgondolása szerint is máson alapult, és Vitár elgondolása szerint is máson. Természetes, hogy egy családban mindkét félnek meg kell hallgatni a véleményét. És az a csökönység, hogy csak az ő akarata legyen a mérvadó, az bizony nem helytálló a mai társadalomban.

SIMONNÉ: Van a könyvnek egy olyan része, ahol Stoll végiglapozza a brigádnaplót, és abból megállapítja, hogy ha ő már régebben figyelmesen nézte volna ezt a naplót, rájöhetett volna, hogy a brigádban valami probléma kezdődik. Tehát Vitár Dezsőben nem egy-két nap alatt született meg az elhatározás, hogy elhagyja az üzemet, hanem már régebben. Ez hosszabb ideig tartó folyamat volt. Hosszabb idő alatt vette észre, hogy itt az üzemben nem jól mennek a dolgok, nincs felújítás, nincs beruházás, az üzem elmarad. Láta a szomszéd vállalatnál ennek az ellenkezőjét, és mivel dolgozni roppant szerető, a technikát imádó ember volt, úgy érezte: az ő munkásélete ott teljesedik ki, ahol a tudásának, a szakképzettségének megfelelően a közösségnek, a társadalomnak a legtöbbet tudja adni. Tehát énszerintem ez volt az indítóoka annak, hogy elhagyta a régi vállalatot.

— *És ebben igaza volt, vagy nem volt igaza?*

SIMONNÉ: A nemzetgazdaság szempontjából szerintem ott kell neki dolgoznia, ahol a közösségnek a legtöbb hasznot tudja hajtani. Egy emberen nem múlik egy elmaradott gyárnak a fölemelkedése, tehát nem Vitár Dezsőn múlik, hogy egy vállalat fejlődik vagy visszamarad. Attól, hogy elmegy, attól még az ő vállalta egy bizonyos idő után ugyanazt a szintet el tudja érni, amit a másik vállalat már elért. Rajta semmi nem múlik, egy emberen semmi nem múlik.

SZABÓNÉ: Vitár Dezső nem azért ment el, mert nem jól keresett a gyárban. Megkapta rendesen a fizetését, 4.800 forintot havonta, volt prémium, volt sok túlórázás. Hanem fejleszteni akarta tudását, mert ha jól emlékszem, minden egyes brigádtag érettségizett, szakérettségizett, és már nem felelt meg neki, hogy a tudásához képest továbbra is csak ott dolgozzon.

— *Nagyon ritka brigád az, amelyikben ilyen magas az iskolai végzettség. Mit gondolnak, ha ez a brigád tényleg olyan, mint ahogy erről a könyvben szó van, és tényleg olyan őszintén tudnak beszélni egymással, mint ahogy ezt azon a bizonyos utolsó brigádértekezleten tették, miért nem kerültek ezek a gondok már korábban is szóba?*

THURZÁNÉ: Talán azért, mert Stoll Viktor nem nézte át tüzetesebben azt a naplót. Inkább többet foglalkozott a brigádtagok családi életével.

— *Mikor beszélgetni kezdtünk, akkor úgy mondta: választották ezt a könyvet, mert a mai életet, a mai brigádéletet nagyon jól mutatja be. Mi az, ami ebben nem ért egyet a könyvvel?*

SIMONNÉ: Az első benyomásom, amikor elolvastam, az volt; az a brigád olyan szép, hogy ez nem is lehet igaz.

ÁBELNÉ: Nekem az nem tetszett, ahogy végül elbúcsúztatják Vitár Dezsőt. Mert hát csak velük volt, csak segített nekik, ő is benne volt azokban az érdekekben, amiket elértek, és ha már nem tudták megváltoztatni az elhatározását, akkor is, én nem tartom helyesnek, ahogy elköszöntek tőle.

FEKETÉNÉ: Nekem nagyon szemet szúrt, hogy Vitár — hogy is mondjam — durván bírálta a vállalatot, a vállalat vezetőjét, az igazgatót. Szerintem ehhez nem egészen volt joga. Mert igaz, hogy jó szakember, sok újítása van, tisztelik a gyárban, de szerintem azért túlzás volt a részéről.

DUDÁSNÉ: Osztom a Simonné véleményét. Nagyon szép volt elejében ez a brigád, nagyon szépen le is van írva. Csodálatos. Szinte elképzelhetetlen, hogy ilyen létezik. Viszont a későbbiekben kialakult, hogy mégsem olyan csodálatos ez a brigád. Legalábbis egyes tagjai, mert Vitár Dezsőben például lehetett volna annyi becsület, hogy szól időben, nemcsak egyszerűen hallgat, hogy majd a végén! Ez majdnem olyan volt, hogy hallgatok, aztán majd a végén rátok olvasok.

— *Ilyen van az életben?*

DUDÁSNÉ: Van, van. De attól függetlenül, hogy a munka terén nagyon sok mindent elértek, érdemesek voltak a szocialista brigád címre, de a brigádszellemben egy kicsit eltértek azért egymástól.

— *Melyik volt az a része a könyvnek, amelyiken a legjobban elgondolkoztak? Talán úgy, mint ahogy az előbb is említette, hogy egyszer végigolvasta, le is tette, elgondolkozott rajta, aztán visszalapozott.*

SIMONNÉ: Én azt néztem meg még egyszer, arra voltam kíváncsi, hogy mitől lett az a Stoll Viktor olyan kiváló brigádvezető és olyan rendkívüli ember. És azt a választ kaptam a könyvtől, hogy mindent a feleségének köszönhet. Ő vitte be az ifjúsági mozgalomba, az ő hatására lett olyan közösségi ember, amilyen lett. Mert azelőtt, mielőtt a feleségét nem ismerte, bizony ő is csak egy a tömegeből. Ezt tartom említésre méltónak, hogy a sikereit a feleségének köszönheti végeredményben. Mert nála nagyobb ember volt a felesége, szellemileg nagyobb ember.

— *Látom, megint lapozgatja a könyvet. Talán eszébe jutott valami? Volt-e arra példa, hogy valaki kivált a brigádból?*

THURZÁNÉ: Igen, most 17-én ment el az egyik brigádtagunk. És nem, egyáltalán nem így búcsúztattuk, ahogy a könyvben Vitár Dezsőt.

SZÁNTÓNÉ: Azért volt az, hogy Vitárt úgy búcsúztatták, mert azt várták tőle, hogy az utolsó pillanatban visszacsinálja az egészet, és mégis közöttük marad.

— *Hogyan fejeznék be a könyvet? Úgy, ahogy véget ér, vagy másként?*

THURZÁNÉ: Nem így fejezném be, mert szerintem nem jó a befejezés. Vitárnak ott kellett volna maradni, azzal, hogy én bizony kitartok, és megvárom, míg ugyanúgy felfejlődik a vállalat, mint az a másik. Tényleg szökevény volt, és nagyon jó címe van a könyvnek.

Levél a Hámán Kató Szocialista Brigádnak

Igéretem szerint most visszatérek a martfői sikeres irodalmi délután tanulásaira, felhívom szíves figyelmüket regényem néhány jellemzőjére.

Van-e központi főhőse a kötetnek? Nincs. Ilyet szándékosan nem akartam, hiszen ilyen központi főhőst ezúttal a valóság sem állított elém. *Főhősöm maga a kollektíva*, a brigád, amelyet a legkülönfélébb múltú és jellemű munkások együttesen teremtettek meg. Ebben az együttesben jelen van a *múlt képviselője*: Marich Vencel; a *félmúlt* több képviselője: Balogh, Székely és a „derékhad”; és végül jelen van benne a *jövendő* győztes nemzedék is: Bujtor és Hódréti, az egészen fiatalok. Az a *három nemzedék* kér itt figyelmet az

olvasótól, amelyik harcolt már 1945 előtt; és amelyik 1945-ben lépett színre; majd a jelenkori had, az amelyik a két előbbitől átveszi majd a stafétabotot és befut a célba. Mindhárom nemzedéknek óriási érdemei vannak: *Marich nemzedéke* megharcolta a maga felszabadulás előtti harcait és felkészült a munkásosztály hatalmának megszerzésére; *Balogh és Székely nemzedéke* 1945-ben kikaparta a romokból Magyarországot és a személyi kultusz súlyos hibái ellenére igazolta a munkásosztály vezető szerepét. Én ehhez a korosztályhoz sorolom Székely és Balogh mellé Stoll, Rékás, Muntea, Tari és Schütz alakját is. A fiatalok csoportját Bujtor és Hódréti képviseli, Vitárral együtt. Ők a legfrisebb erő hordozói, a folytonosság biztosítékai.

Miként viszonylik ez a három nemzedék egymáshoz?

Amikor felfedeztem modelljeimet, ez a kérdés nagyon izgatott. Nos, a legöregebbet, az alapítóját, harcos erényeiért nagyon tisztelték, és mert az *alapot* látták benne, igyekeztek tanulni tőle. Marich fölött azonban eljárt az idő, engedelmessé kellett a fizikai lét törvényeinek, távozott a temető nagy csendjébe. De azok, akiket nevelt, a brigád, amelyet „vágányra állított”, nagy rohanása közben sem feledkezett meg róla s minden esztendőben lerólt emlékeztető adóját a budafoki sírkertben. Utódai, a *derékhad* képviselői, méltónak bizonyultak hozzá. Közben sorra-rendre — már szinte séma szerint — megnyerték nehéz termelési csatáikat, az átlag „szabványtól” nagyon elütően valamennyien érettségiztek is. Feltűnő eredmény ez egy olyan üzemben, amelynek dolgozói közül legalább a felének nincs meg a nyolc általános iskolája. Miért tudtak az átlag fölé emelkedni? Azt hiszem, kiderül ez a könyvből: mert szerettek és tudtak dolgozni, mert összetartottak, mert segítették egymást, mert a legtisztább humanista érzelmek kovácsolták eggyé őket. Ezek a tények mit sem változtat az, hogy végül előbukkantak a problémáik. Ezeknek a felszínre kellett kerülniük. Igen: *kell*! Örökre és zavartalanul, valamiféle gondtalan idillben élő közösségek nincsenek, nem voltak és nem lesznek. Generációs konfliktus ugyan nem támad közöttük, aminek az a magyarázata, hogy a céljaik tökéletesen azonosak: mindhárman akarják a szocializmust. De a nemzedékváltás stílári különbözőségeit, a tempófokozás, a módszermegválasztás, az új keresésének igény- hőfoka mégiscsak megkülönbözteti őket. Ezáltal olyan helyzet áll elő, amely a miként, hogyan, merre jobb kérdését felveti. És itt kell nyomban megmondanom, mi *A szökevény* című regényem alapeszméje.

Alapeszméje roppant egyszerű: Egy kollektívát sohasem szabad egyéni érdekből cserbenhagyni! Sohasem szabad a közérdekbe belé rúgni és annak nemes törekvéseit megtagadni! Az ilyen magatartás mindig árulás, különösen akkor, ha a kollektíva éppen akkor átlagon felüli nehézségekkel, súlyos gondokkal küzd. Aki ilyenkor bármi indokkal, a kollektíva beleegyezése nélkül megfutamodik, éppoly közönséges dezertőr, mint az a katona, aki gyáván magukra hagyja az ellenséggel hadakozó bajtársait. Már itt utalok rá, hogy amikor Vitár Dezső — bár tetszetős és alapos indokok alapján — hátat fordít brigádjának, leköpve társainak józan ellenvetését — *nagyot vét a szocialista munkaerkölcs ellen*. Bűnhődni akkor fog, amikor majd rájön erre. Ezt a regény folytatásában beszélem el.

Miért bomlott fel a Marich brigád? És negatív változásnak kell-e tekintenünk felbomlását? Több tényező együttes hatását kell itt figyelembe vennünk, mielőtt elszánnánk magunkat a kérdés megválaszolására. Ezeket summázva mégis azt kell mondanom: nem negatív a fordulat, mert szükségszerű volt. Kezdődött a „bomlás” azzal, hogy a kiöregedett Marich távozott, és folytatódott

azzal, hogy Vitár Dezső otthagyta. Ámde megváltása a brigádtól egycsapásra felszínre hozta a lappangó dilemmát, az *előmenetel kérdését*, amely csak akkor öltött probléma alakot, amikor Vitár magatartása kiprovokálta. *Előmenetel? Becsvágy?* Örök emberi tényező. Stoll Viktor brigádvezető nem vette észre, hogy Székely a tanműhelyt szeretné vezetni, Balogh elegendőnek érzi tudását és tapasztalatait ahhoz, hogy művezető legyen; és nem vette észre azt sem, hogy a helyettese maga is egy brigád élére vágyakozik. Kászony tudatosítja benne később az igazságot: „Létezik egy különleges hatalom, ami gyakran erősebb a pénznel, a barátságnál, még a szerelemnél is. Ez a becsvágy.” Igen, Vitárt, Székelyt, Baloghot a becsvágy fűtötte. Valamennyien mindent elértek, amit a brigád keretében elérhettek. No és ériék be ezzel? Maradjanak meg az elért szinten az idők végeztéig? Nincs tovább? Erre a kérdésre még Bújtor és Hódréti, a két fiatal is kereste a választ és abban találta meg, hogy a brigádokat az új követelményeknek megfelelően komplex-brigáddá kell fejleszteni és fiatalokkal megerősíteni. Ismétlem, mindezek a problémák Vitár elhatározása nyomán kerültek a felszínre, mégpedig szükségszerűen. *Előmenetel? Miféle?* Mindenki nem lehet legfelső vezető. Piramis alakja van a hatalomnak: alul széles az alap és fölfelé egyre szűkül, míg aztán a csúcsban végződik. És mégis, számos lehetőség kínálkozik az értelmes és jogos előmenetelre. Erről a témáról Kászony, a párttitkár így vélekedik: Nem szabad kitérni a jogos igények teljesítése elől. „Ahol az emberek nem látják az előmenetel lehetőségét, ott a közérzet feltétlenül megromlik. Súlyos hiba, ha a vezető megfélemledik a munkásról, mint személyiségről. Ezzel árt önmagának, és árt az üzemi demokráciának, amire pedig olyan nagy szükségünk van, mint a vízre és a levegőre. Néhol azt hiszik, eleget tesznek a jó üzemi közérzet követelményeinek, ha formális játékokat úznak az üzemi demokrácia külsőségeinek lobogtatásával...” De Kászony nem éri be ennyivel, kifejti azt is, miféle előmenetelekről lehet szó egy üzemi, munkahelyi dolgozó életében. Így beszél: „Sokféle formája van az előmenetelnek... Ha az üzem valamennyi munkásának általános helyzete fokozatosan javul, ez előmenetel. Akárcsak az, ha valakit magasabb bérkategóriába sorolnak. Ismerek olyan munkást, aki előmenetelnek tartotta azt, hogy a vég nélküli sablonmunkáját időnként különleges megbízásokkal váltották fel. Ekkor aztán megmutathatta, mit ér voltaképpen mint szakmunkás. Számos olyan változata lehet az előmenetelnek, amely érintetlenül hagyja a „mindenkiből nem lehet vezető” könyörtelen tényét, és mégis előmenetel. Valójában „vezet” mindenki, akitől lényeges kérdésekben véleményt kérnek; akit különböző üzemi feladatokkal bíznak meg; aki az üzem dolgozóinak képviselőjében társadalmi pozícióhoz jut a tanácsokban, a népfrontban, a szakszervezetben, vagy másutt. Sokféle lehetőség kínálkozik...”

Mindez más-más szinten kivétel nélkül minden brigádra vonatkoztatható, a legkezdetlegesebb kezdő fokon állótól a legfejlettebbig. A *szökevény* egyik exponált mondanivalója éppen ez. Én a problémát Vitár Dezső esetén mutatom be. *Miféle ember ez a Vitár?* Fiatal. Igen jó szakmunkás. Állandóan tanul. Sok időt fordít szakmai tudásának fejlesztésére. Óriási az akaraterője. Rengeteg időt tölt a műszaki könyvtárban. Nincsenek kispolgári előítéletei — őszintén szeret egy elvált asszonyt s élettársul kívánja őt. Vitár egyéniség, egyszeri jelenség, utánozhatatlan. Prototípusa lehet a szocialista brigádtagnak, emberi gyöngeségeivel együtt. Indulatos, hiú, önfejű, nehezen tűr el más akaratot a magáé fölött. Hibátlan jellemek nem nyüzsögnek a valóságos életben, korunkban módfelett ritka a Jókai-féle hős. Szerencsére Vitár emberi gyöngeségei nem lépik túl a társadalmi tűrőképesség határait, mert az erényei valóban beszédesek. Kiváló a munkában, értelmes a termelési értekezleteken, vannak

hasznos újításai és így tovább. Ezek szimpatikussá teszik. Veleérzésünk akkor változik meg, amikor kiderül róla, hogy eltitkolva a becsvágyát nem őszinte a brigádhoz; és amikor azt követeli Foltánnétól, a szép Lugosi Klárától, hogy vele együtt ő is lépjen ki a gyárból. Foltánné azonban szintén egyéniség. Benne már nagy erővel vannak jelen a szocialista légkörben emancipálódott nő tulajdonságai, és megvívja a maga nehéz harcát érzelmeivel női egyenjogúságáért, önbecsüléséért. Nem engedelmeskedik Vitárnak, mert nem akar olyan régimódi asszony lenni, aki alázatosan engedelmeskedik a férjemuram parancsainak, Ráadásul a brigádjától sem tud elszakadni, annyira belenőtt. Ez a *kettős kötöttsége* olyan erős — és egyben az új típusú dolgozó nő jellemzője is —, hogy képes győzedelmeskedni önmagán.

Mondanivalóm egy újabb pillére ennek az újfajta dolgozó asszonynak az ábrázolása. Mit ér a boldogság, ha ennek az önbecsülése feladása az ára? Mi a biztosítéka a férfi és a nő tartós kapcsolatának, ha az egyik fél uralkodni akar a másikon? A szép Lugosi Klára — miután az élet már keserű tapasztalatokban részesítette — Vitárral szemben is megőrzi emberi szuverenitását. Ezt el kellett mondanom. Korunk fontos mondanivalóinak egyike ez. A mi életünkben nemcsak mocskok van, mindenféle visszásság, embert megalázó különféle komizság. Sajna, ezekről több az irodalmi híradás, mint az ellenkezőjéről.

Vitár két „fronton” bukik el. Alulmarad, mint szerelmi partner; és alulmarad, mint a brigádtagság példaképe. Ez utóbbi veresége — ismétlem — abban áll, hogy a hiúság miatt nem tud őszinte lenni a társaihoz. Eltitkolja a becsvágyát, mert úgy érzi, ezt Stollnak kellene felfedeznie. És mert ez elmarad, azt hiszi, jogosan válik meg a brigádjától és megy át egy másik üzembe. Eljárását azzal indokolja, hogy az Acélműben rosszak a munkakörülmények, sok a bosszantó hiba és mulasztás és hogy elavult a géppark. Mindez igaz. És Vitárnak mégsincs igaza, mert távozásának más az indoka: *a kielégületlen becsvágy.*

Probléma ez? Igen: komoly probléma.

Rendszerünk ellenfelei és ellenségei százféle formában ismételtetik azt az állításukat, hogy amíg nyugaton a *szerezés vágya* ösztönzi az embereket egyre magasabb teljesítményekre, addig nálunk ezt a szerepet a *pozícióharc* váltotta fel. Ez persze, így, nem igaz. De a valóságban pozíciókért való törekvés mégiscsak van, s ezt természetesnek kell tartanunk. Ámde, hogy a pozícióharc nálunk ne lehessen romboló erő, a legkülönbözőbb szintű vezetésnek gondoskodnia kell a jogos igények kielégítéséről és a jogtalanok emberséges visszaszorításáról.

Vitárnak, persze, semmiképpen nincs igaza, amikor a vándormadarak közé hagyja sodorni önmagát. Azzal érvel, hogy „odaát” modern automata gépek vannak, s hogy ott jobban hasznosíthatja a szaktudását. Ez nem igaz, mert a modern automata gépeket kitűnően kezelni tudja egy betanított munkás is. Vitár szaktudására éppen a Vasműben lenne szükség, ahol termékcserére készülnek berendezkedni. Egyedi gépek gyártásával külföldi megrendelésekre számíthatnak s e célra állami kölcsönt is kaphatnak, Modernizálhatják üzemüket, s ez az egész kollektíva érdeke. Azzal, hogy Vitár máshová viszi a szaktudását, ahol ez éppen akkor nélkülözhető, nehezíti a rekonstrukciót, és ezzel nemcsak a Marich-brigádnak árt, hanem végső fokon a népgazdaság egészének is. Mindezt Stollék hiába magyarázzák Vitárnak, ezért nincs joga felháborodni azon a ridegségen, amellyel társai végül elbocsátják...

Vitár távozása nélkül *a brigád együtt maradt volna?* Még egy darabig *igen.* De mindenképpen sor került volna rá. Azért, mert Székely és Balogh jogos igényeit nem sikerülhetett a végletekig észrevétlenül hagyni. És azért is, mert

az új feladat — ahogyan ezt a két fiatal, Bujtor és Hódréti felismerte — megkövetelte a brigád fölfejlesztését komplex-brigáddá. Sokáig rejtve maradhatnak a feladatok, de nem a végletekig. Ami Stoll Viktorról olvasható ebben a regényben, azt sok, módfelett sok brigádvezető megszívlelheti.

Miféle ember Stoll? Tagja egy régi munkásdinasztiának. Valamennyi őse fizikai munkás volt, mégpedig az öntudatos, a szervezett fajtából. Ő maga egészen fiatal korában, részben érzelmi konfliktus következményeként, átélte „laza éveket” is. De aztán olyan nő lett a felesége — ugyancsak régi munkás-családia szülötte —, aki magával együtt fölemelte őt is. Jó szakmunkássá fejlődött, jellemes emberré, emberséges vezetővé. Költőien szép a családi élete, szereti a munkát, perspektívikusan látja a jövőt: van életcélja. (Itt zárójelben hadd mondjam el, ez a hősnő a valóságban *hősebb*. Nagyon elűt a fejletlen átlagtól. Ezért talán hihetetlennek látszik. De ugyan mit érne a mi világunk, ha ilyen emberek nem teremhetnének meg benne. Szerencsére sokan vannak már ilyenek, ha az álmodni nem tudó, földhöz ragadt képzelet tagadja is ezt. Én tudatosan azokkal tartok, akik azt mondják: álom és utópia nélkül sivatag az emberi lélek. Azokkal tartok, akik nyíltan hirdetik: szükségképpen a sárba ragad az, aki gyáva szépet álmodni és nem tűz nagy célokat maga elé. Az *igazi* ember jól megfér a kegyetlen valósággal, mert tudja: amit az ember képes megálmodni, azt megvalósítani is képes.)

Nos, Stoll hivatott vezető, mégis téved valahol. Ezúttal konkrétan hol tévedett? Ott, ahol nem vette észre az *állandóság* és a *változás* dialektikáját: elpusztul minden, ami nem változik, az élet szakadatlan mozgás, és hogy ez ne romboló, hanem alkotó erő legyen, helyes mederbe kell terelni a változásokat. Elköveti azt az alapvető hibát is, amire a felesége, Zsó figyelmezteti: túlságosan sok funkciót vállal. Brigádvezető, betölti a bizalmi szerepét, a legkülönbébb üzemi tanácskozásokon mindig ő képviseli a brigádot, és ráadásul tagja az igazgatói tanácsnak is. Tisztségeinek ez a halmozása szerencsétlen dolog, mert a feladatokat meg kellene osztania társaival. Ezeket azonban, szándéktalanul ugyan, de lebecsüli. Úgy gondolja, hogy a Muntea-típusú „egyszerű” munkás minden becsvágya kielégülhet a brigádelet keretében. Nem tesz különbséget a fűrge észjárású Schütz és Tari meg Rékás között, holott ezek sem passzív lények. Még Vitár sem „kallódik el” — egészen bizonyos —, ha Stoll helyett ő lett volna az igazgatói tanácsban a brigád szószólója, az egész üzem problémáinak képviselője, hiszen széles a látóköre. Stoll esetéből kiviláglik: a jó brigádvezetőnek mindent tudnia kell brigádja tagjairól, mert enélkül aligha lehet teljesértékű a szervező tevékenysége.

Schütz, Tari, Muntea és Rékás kitűnő tagjai a brigádnak, emberi magatartásuk, viszonyuk a munkához, és életvitelük az üzem falain kívül megfelel a brigádelet szellemének. Hódréti és Bujtor hasonlóképpen pozitív jelenség. Egy nagyon kultúrált mérnök olvasóm mindezzel kapcsolatban feltette nekem a kérdést: „Komolyan feltételezi, hogy vannak nálunk ilyen szuper-tökéletes brigádok?” Azt felelhettem volna — létező modelljeim ismeretében — *igen, léteznek ilyenek!* De a felelet helyett visszakérdeztem: „Talán nem létezhetnek ilyenek? Miért nem? Tessék kifejteni!” Elmaradt a válasz. Hallgatás volt a felelet. Mert ugyan mit mondhatott volna ez a beszélgető partnerem? Azt, hogy a 15 éve létező brigádmozgalom képtelen ilyen fejlettségű brigádokat kitermelni? Még a „null-szíriát” sem izzadhatja ki magából, mint a kagyló a gyöngyöt? És mert az én mérnököm hallgatott, a következőket mondtam neki:

Ha túlságosan derűsnek találja a Marich-brigád tagjainak életét, bizonyára azokra a negatívumokra gondol, amelyek nagy számban tűnnek fel lapjaink

hasábjain és a különféle hangszerezésű irodalmi alkotásokban. Vannak ilyen negatív jelenségek? Bőven vannak. Helyes ezeket kíméletlenül felderíteni? Nagyon, de nagyon helyes. A hibák feltárása ugyanis nemcsak diagnózis, de terápia is. Márpedig a helyes gyógymód nem nélkülözheti a pozitívumok feltárását sem. Hadd mondjak erre egy hasonlatot. Ha betévedek egy utcába, annak sötét, nyirkos, penészes oldalára, és leírom az ott látható igazságokat — nem hazudok. És mégsem mondok igazat, mert az utca másik oldala — a sunny side — napos, onnét hiányzik a homály és a penész. Igazat erről az utcáról tehát akkor írok, ha *mindkét oldalát* bemutatom. Sokszor kerestem már az okát annak, miért oly ritka az irodalmi ábrázolásoknak ez a teljessége.

Nálunk még szép számmal akadnak kezdő, fejletlen brigádok. De mindinkább szaporodnak a fejlettek és ezek élén — útmutatóként, a jövődő képviselőjében — magasan fejlettek is. Észre kell venni életünk napsütéses oldalát, különben az ossiáni borút kedvelő szemlélő egyodalúságába esünk. És amikor a két oldal felmutatása mellett kardoskodom, nem valamiféle kicentizett egyensúlyra gondolok. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy *A szökevény* lapjain éppen elég a komor szín. Mert, ugyan kell-e töményebb undokság annál, mint amit a Quinbus hölgy és a nyámnnyila fia képvisel? Nem lehangoló-e a Redl-ház légköre? És nem lehangoló kép-e az, amit Török Jani otthona mutat? Márta, Török Jani felesége nem negatív figura-e? És hadd mondjam el, lakásuk modelljére a Józsefvárosban akadtam. Bementem ott egy penészes, szoba-konyhás odúba, ahol egy háromgyerekes anya élt iszákos férjével. Rettenetes volt a látvány, az anya pedig, amikor megtudta, hogy író vagyok, nekem rontott, kifelé taszigált és ilyeneket vágott a fejemhez: „Ne hazudozzanak nekem a szocializmusról, amíg én ilyen ólban rothadok a gyerekeimmel!” És én ott álltam tehetetlenül, mert hiába magyaráztam a szerencsétlen asszonynak, hogy a vizes lakást nem a szocializmus építette, s hogy mi a modern palotákat szaporítjuk. Ő kitartott a maga igaza mellett, s ki is tart, amíg csak jó lakást nem kap tőlünk. Itt a szólások semmit sem érnek. De engem nagyon megrendített a saját tehetetlenségem, az, hogy ennek a feldúlt asszonynak akkor és ott még csupán reményt sem adhattam. Képtelen volt a biztató szó befogadására.

Való igaz, akad még nálunk bőven mocsok.

Az *Élet és Irodalom* 77.01.08-i számában elolvastam például Simon Emil jól megírt riportját. *Tudunk mi hallgatni* a címe. Írása egy ronda, öreg művezetőről szól, aki sorra lefekteti a felügyelete és irányítása alá tartozó munkásnőket. Akit megkíván és aki nem adja neki oda a testét, annak pokollá teszi az életét. És sajna, végül már önként lefekvők is akadnak a koszos kis előnyökért. Ugyanebben a riportban szerepel egy olyan vállalati igazgató, akinek a titkárnője a szeretője, valóságos zsarnoka az egész vállalatnak. Ő intézkedik, ő osztja a kegyeket, ő mellőz, ő tüntet ki, lesújt és fölemel — képtelen bestia! E tekintetben méltó párja egy másik vállalat főmérnöke, aki mint valami Rettenetes Iván, leírhatatlanul obszcén hangon dirigálja a beosztottjait és a képükbe vágja, mehetnek panaszsra, ahová akarnak. Mennek is, de csupán annyi történik, hogy ezt a nyomorult alakot magas kitüntetésben részesítik. A *Népszava* közölte *A Patai ügy* című vérlázítóan igaz cikket egy méltatlanul üldözött munkás kálváriájáról. Ámde nincs helyem felsorolni mindama nyomtatott közlemények címét, amelyek hasonló gyalázatosságokat tárnak fel. Légió a számuk. Helyénvaló az ilyenek közlése? Nagyon. És mégis...

Ha valaki azt állítja, hogy egy hófehérre festett szoba *fekete*, mert falain fekete pöttyök is vannak, az nem mond igazat. Azt jól teszi, hogy rámutat a szennyre, de azért tudnia kell, az egész felület mégiscsak *fehér*. Avagy micsoda

alak az, aki csúnyának minősít egy szép nőt, csak azért, mert annak bőrén fedez egy nagyon is múlandó pattanást?

Félreértés ne essék, ismétlem, a visszasságok ellen szakadatlan és kíméletlen harcot kell folytatni. De ha nálunk az élet csak visszasságokból állana, ha a mi világunk csak egy örömtelen sivatag lenne, akkor sürgősen a pokolba kellene zavarni szőröstől-bőröstől úgy ahogy van. Márpedig, ha az utálatosságokat *alla rinfusa*, ömlesztve kapjuk, akkor csakugyan elidegenedhetünk a saját társadalmunktól.

A *szökevény* lapjain kíméletlenül feltüntettem a fekete pontokat az életben is fellelhető arányuk szerint. Hibátlan társadalom egyelőre nincs sehol a világon és hibátlan emberek sem léteznek. De én hiszek az emberekben, tántoríthatatlan humanista vagyok. Ezért fedezem fel a jót és a szépet még a kiforratlanokban, a gyöngékben, a viszonyaik által ferdére formáltakban is. Boldogan mutattam be, például, Muntea ápolónő feleségét oly sugarasan, amilyenek a valóságban láttam öt milliő gondja ellenére. És ezért próbáltam megörökíteni Rella Macát, meg a lányát és a Bencze famíliát. Ezért festegettem hódoló szeretettel özvegy Stoll Péterné, Ari Júlia portréját, akit hallatlan megpróbáltatásokkal teli élete kovácsolt oly keménnyé, mint amilyen kemény. De még ez a megöregedett munkásasszony is feloldódik végül, életútja befejezésének közelében, s rájön, hogy az a lejáratott fogalom, aminek *szeretet* a neve, mégiscsak hatalom és csak úgy lehet legyőzni, ha meghódolunk neki.

Alakjaimnak, pontosan úgy, amiként a valóságban láttam őket, sorra megvannak az ellenpárjai. Lugosi Klárával szemben áll az alázatos Takács Éva; a közönséges utcanővel szemben ordító ellentétként Bencze Zsó; a nimfomániás Reinwald Krisztinával szemben a szép, szelíd Pálfi Teréz és így tovább. Valamennyi nőalakom felsorolására itt nincs helyem. De amikor megmutatom a rútat, szeretném a világba ordítani, hogy akik megsüketültek is meghallják: van szépség is! És bármily erőtlén a hangom, hirdetem: építjük a szocializmust! És bizonyítom: nem rongy alakok, nem hitvány lelkek, nem elvetemült talponálló kísértetek vagy éppen Rákóczi-téri sétafikáló halászó macskák, nem rabszolgák, hanem tiszta, utat kereső és célt látó emberek építik a mi ezerszám megálmodott új világunkat!

Nagyon igaznak érzem ezt az állítást, ha a Marich-brigád tagjaira gondolok és a többire. Engem igazol az öreg mozdonyvezető, Bencze, aki *füstösökön* robogta át az életet, és a fia, ki már 2000 lóerős Dieselek ura. És nem sugaras jelenség-e a felesége, a MÁV-kalauz, aki több nyelven beszél a nemzetközi szerelvények utasaival? Nem lopja-e be magát a szívünkbe az öreg Marich fia, aki társadalmi munkában tanította a brigád tagjait? És nem az újfajta életszemléletű művészt látjuk-e a Tikos házaspárban, bennük, akik tiszteletbeli tagjai lettek a brigádnak! Sok itt a „sugárzás”? Nem teszi-e „edekéssé” a történetet a szerző optimista derűje?

Bizonyos vagyok benne, hogy nem. Arról van csupán szó, hogy bár süt a nap, de felhők is elvonulnak előtte, amik időnként mindent árnyékba borítanak. De alakjaim — szentül hiszem — még ilyenkor sem vetkőznek ki ember mivoltukból. Ott van például Kászony, a fiatal, diplomás párttitkár. Ő végképpen szakított az íróasztal mellől irányítgató tisztségviselő hajdani típusával. Ő már jól tudja, hogy a munkás két otthona, munkahelye és lakása, családi élete között igen szoros a kapcsolat. Mindkettőből átviszi a jót is, a rosszat is mindkettőbe. Ezért kell olyan légkört teremteni az egyikben is, a másikban is, hogy egyik se váljék negatív érzelmek forrásává. Ha az otthon nem igazi otthon, hanem zak-

latott közösség — mint például Török Janié —, amelyből hiányzik az egymást megbecsülés és a közös akarat, akkor az ilyen légkörből fakadó lelki feldúlttságot magával viszi a dolgozó a munkahelyére is, és ott az ördögi körforgás következményeként tovább rombol. És ez fordított irányban sem érvénytelen. Kászony tudja ezt, és amikor keresi Vitár Dezső magatartásának okát, nemcsak a brigádnaplóban keresi Vitár magatartásának indokát. Vitárt és a brigád többi tagját éppen azért keresi fel otthonukban, hogy teljes képet kapjon róluk. Nem állítom, hogy ezt a módszert — akár az iskolai családlátogatást — általában minden vezető követhetné. Sok akadálya van ennek. Kászony esetében azonban szükséges volt, enélkül aligha ismerhette volna meg Vitárt igazán, s csakis ilyen alaposággal fedezhette fel, mi bántja a fiatal szakmunkást.

Kászony emberiségét még jobban kidomborítja a vállalat igazgatójának, Bertóknak, és az szb-titkárnak, Raffainak „hozzászólása” az ügyhöz. Ők, mindketten, emberséges emberek. Hangsúlyozottan azok, és mégis, az igazat védő ítélezésükben kizárólag a vállalati, a népgazdasági érdeket látják. Velük szemben Kászony emberibb. Ő nem azért „bölc”, mert a ráruházott funkció bölcse tette. Azért igazodik el az emberi ügyekben, mert nemcsak esze van, hanem szíve is. (És zárójelben itt megintcsak azt kell mondanom: éppen Kászony — valóban létező személy — elemező vizsgálata döbbsentett rá, hogy a személyi kultusz idejében mily kevés olyan vezetőt ismertem, aki tudott is, merészelt is a szívére hallgatni! Rá kellett döbbsennem, hogy a politikából sem szabad számúzni a humanista szinten jelentkező érzelmeket.)

Bertók védelmére, persze, tényeket sorolhatok fel. Ő a feltétlen igazmondásra kényszerülő vezető. Felelőssége tudatában nem érzelmeskedhet, de sértődöttség nélkül elviseli, ha egy munkása kemény hangon vitatkozik vele. Bertók ezt éppoly természetesnek tartja, mint azt, hogy a végképpen meggyőzhetetlen vitapartnerrel szemben — ostobaság borsót hajigálni a falra. Lényegében ez Raffaira is vonatkozik. Látszólag egysíkú magatartásukból mégis kiviláglik: őszintén akarják az üzemi demokráciát, jószívrrel hajlandók meghallgatni minden kritikai ellenvéleményt, és amit én igen fontosnak tartok: egyikük fejében sem fordul meg a gondolat, hogy utána löjjenek a távozó Vitárnak, hogy valamiképpen bosszút álljanak rajta. Pedig megtehetnék. És ebben nagyon különböznek azoktól a vezetőktől, akik még nem jutottak el ideig. Ők már teljes tudatában vannak annak, hogy mennél több lesz a sokrétűen fejlett szocialista brigád — mint amilyen Mariché—Stollé —, annál teljesebb mértékben valósul meg az üzemi demokrácia. Ennek diadala pedig azért sorsdöntően fontos, mert ez tudatosíthatja minden üzemi és munkahelyi dolgozóban a *tulajdonosi* érzetet, ami minden társadalmi jellegű *elidegenedés* leghatásosabb ellenszere. Bertók és Raffai — a maguk módján — ezért becsülik még a távozó Vitárt, a fekete bárányt is, mert lényegében nem tartják örökre elveszett embernek!

Most pedig regényem egyik negatív figurájáról, Stoll Viktor mostoha bátyjáról, az 1956-ban disszidált és húsz esztendő elteltével hazakukkantó Stoll Tamásról kell szólnom. Már abban a véletlenül adódó tényben is szimbólum van, hogy Viktor és Tamás nem édestestvérek. Én ezt a szimbólumot nem kerestem: maga az élet szolgált vele. Stoll Tamást azonban az édesanyjával valamiféle párhuzamban kell bemutatnom, ezért idézem ide újra özvegy Stoll Péterné, Ari Júlia alakját.

Az öreg Ari Júlia, ifjúkora óta az iparban dolgozott, részt vett a szakszervezeti életben és a politikai mozgalmakban. Előbb az SZDP-ben, aztán a KMP-ben. Benne szinte inkarnálódik az a munkásgeneráció, amely a századforduló

előtt osztályá szervezte a magyarországi munkásságot. Ez a generáció bontotta ki az 1919-es tavaszon a csodálatos frissességgel lobogó vörös zászlót. Küzdelmük akkor elbukott, és sokan az életükkel fizettek szenvedélyesen vallott nagy hitükért. De akik megmaradtak, mint például Ari Júlia, azok a viszonyok korláta között folytatták a harcot. Azt tették, amit lehetett és amit tudtak. Amikor bekövetkezett az 1919-es álmok megvalósulása, 1945. április 4-e, Ari Júliának már igen sok volt a halottja. Küzdőtársainak színe-java elvonult az emlékezés nagy csendjében és Rákoson porlik. Ari Júlia azonban úgy érezte, megalkuvást nem tűrő következetességgel helyt kell állania a *régiek* nevében is. Ettől a macacs következetességétől időnként szektásnak látszott. Pedig csupán az elveihez ragaszkodott. Szigorú emberré nevelte őt küzdelmes élete; keménnyé, hiszen csapásokra csapások zúdultak rá; ha akarta, ha nem, engesztelhetetlenül gyűlölnie kellett az 1945 előtti úri világot. Ezért sújtotta szíven Tamás fia eltévelyedése, aki a disszidálásával „amoda pártolt”. Ez a nagy bánata és felháborodása tiporta el benne az anyai érzelmeket, amit a régi világot nem ismerő ember talán nehezen ért meg. De aki ismeri a kegyetlen osztályharcokban ezer meg ezer sebet kapott emberi lelket, amely csupa heg, nem csodálkozik rajta. De múlik az idő, szállanak az évek, hatalmas erejű orvos a megszépült jelen. Végülis ez lágyítja meg Ari Júlia szívét. És bizonyára teljes lenne felengedése, ha a hazatért fia, Tamás meglátogatná. De a fiú éppoly konok, mint az anyja, nem szándékozik itthon maradni, sehol nem találja már a helyét a világban, és semmi szükségét nem érzi a családi béke helyreállításának.

Ki ez a Stoll Tamás? Kisipari munkás — kárpitós volt —, aki jólétre, gazdagságra vágyódott, akit ez a törekvése sodort a túlsó partra. Ebben a tettében, persze nagy szerepe volt Reinwald Krisztinának és baráti körének is. Nos, Stoll Tamás végigjárta a kalandorok valamennyi iskoláját, már tartósan nem tud letelepedni sehol, egykori hazájában sem. De mielőtt visszamegy az idegen világok ködébe, cinikus józansággal bevallja, mennyire megváltozott Magyarország az 1956-os vihar után húsz évvel. Pátosz és elragadtatottság nélkül dicsér. Nem a láthatót magasztalja, az új lakónegyedeket, modern gyárat, tömött kirakatoikat az óriási áruházakat, az autókkal tömött utcák forgatagát, a metrót, satöbbit, satöbbit. Azt mondja, ilyesmik másutt is vannak szerte a világon mindenütt. De ami másutt a nálunk adott mértékben nincs: az a mi lelki fiatalságunk, ragyogó hitünk abban, hogy ezernyi gondunk-bajunk-nehézségünk ellenére akarunk és tudunk építeni. Meglátja, hogy politikai égboltunkon süt a nap. Pedig ezt *odaát* kétségbe vonják, és buzgón idézgetik a fejünkre olvasva a negatív jelenségekről szóló riportokat és mindenféle más iratot. Stoll Tamás úgy látja, szélesen áradó valami nálunk az életkedv, aminek persze olyan szélsőségei is vannak, mint amit Glatt Ica képvisel, s amit kerülniük az olyan súlyos gondok, mint az alkoholizmus, a népszaporulat hiányosságai, és a demokratizmus ellen vétők gyalázatosságai. Stoll Tamás mindent meglátott idehaza, amit érdemes és szükséges meglátni ahhoz, hogy valaki hiteles véleményt formálhasson eleven valóságunkról. Stoll Tamás, anélkül, hogy tudná, a párt igazát hitelesítette a maga véleményével — akarata ellenére.

Akarata ellenére, igen, mert hiszen nem ismerte a mai eredményekhez vezető utat. Nyilván semmit sem hallott a párt VII. kongresszusáról, amely helyreállította a munkáshatalmat lenini alapokon. És mit tudhatott a VIII. kongresszusról, a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről; a IX. kongresszusról, amely meghirdette a gazdasági irányítás reformját; a X. kongresszusról, a szocializmus alapjainak lerakásától, és a XI. kongresszusról, amely kitűzte a fejlett szocialista társadalom megteremtésének célját! Mit tudhatott minderről? De az eredményeket látta, akárcsak más hajdani magyar állampolgárok, akik hazaláto-

gatva többnyire Tamás szemével látják hatalmas fejlődésünk igazi hajtóerejét, az építő ember akaratát.

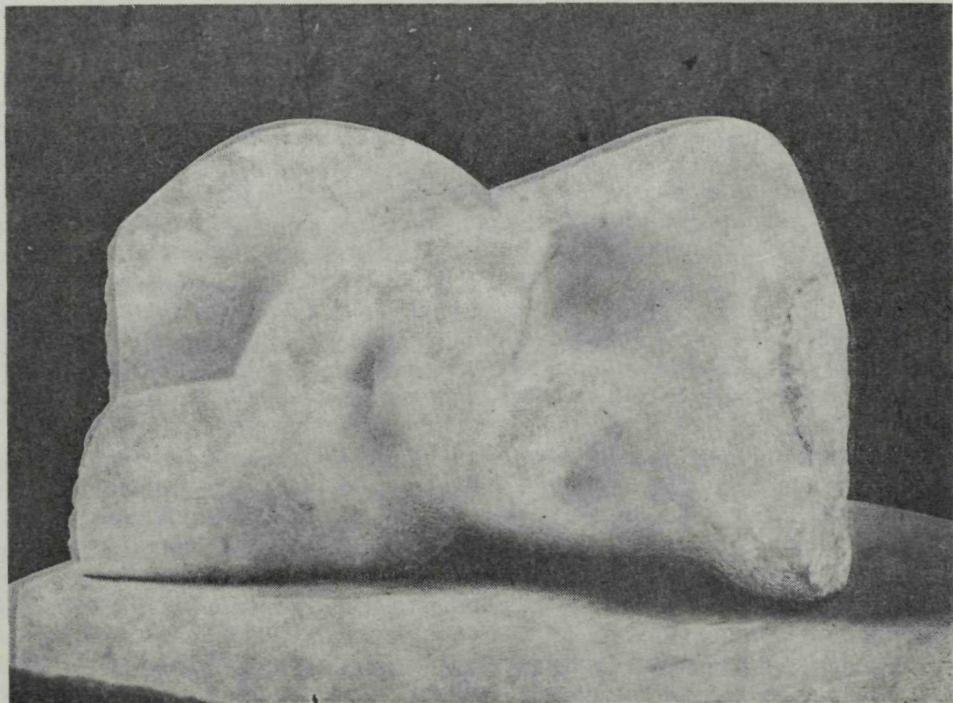
Végül is *miféle tanulsággal szolgálhat* olvasójának az én *A szökevény* című regényem? Eggyel biztosan. Azzal, hogy nálunk a brigádmozgalom nemcsak a szocialista építőmunka egyik igen hatásos eszköze, hanem a valóban új, a valóban szocialista, tehát *magasabbrendű ember kikovácsolódásának óriási műhelye* is. Valami egészen különös, nagyszerű dolog, olyasmi, ami Nyugaton, ebben a formában, ezekkel a célokkal — elképzelhetetlen. Van tehát értelme annak, hogy az egyes brigádok életét az irodalom bemutassa. A gyenge brigádok életét épp úgy fel kell tárni, mint a közepesekét és példamutató erejénél fogva a legfejlettebbeket is. Hangsúlyozom: *A szökevény* nem vitairat, nem akar polemizálni más írók ilyen vagy amolyan műveivel. Én az irodalmi szabadság híve vagyok és minden valamire való mű tisztelője. Mindenki írjon az életről úgy, ahogy azt jónak látja. Én úgy írtam, ahogy ez a szóbanlévő regényemben olvasható.

Szeretettel üdvözlöm önöket, és újból megköszönöm pártfogásukat. Nagyon boldog lennék, ha ezt a lépésüket azóta se bánták volna meg.

Budapest, 77. 02. 08.

Tisztelő hívük

Földes Mihály

„Kötelességünk, hogy újjáépítsük”

A Szolnoki Művésztelep 1945 utáni évei

1977-ben Szolnok a művésztelep háromnegyed évszázados jubileumát ünnepli. A Szolnoki Galéria termeiben — a művésztelep előtörténetét bemutató, Pettenkofentől — Fényes Adolfig c. nagy sikerű tárlat folytatásaként — nyílik meg a Szolnoki Művésztelep jubiláris kiállítása, amely az 1902—1977. között itt dolgozó festők, szobrászok legjobb alkotásaiból készül.

Írásunkkal az évfordulóhoz kívánunk csatlakozni, és a művésztelep eseményekben, megpróbáltatásokban egyaránt gazdag történetéből az 1945 utáni első évekbe nyújtunk bepillantást. A csaknem emberöltőnyi idő, a történelmi távlat indokolja, hogy képeket, dokumentumokat villantsunk föl az újjáépítés hősi korszakából, mert ez az időszak az idősebbeknek szívdobogató emlék és tanulság, a fiatalságnak történelem.

Dr. Elek István, lelkes műbarát, évtizedeken keresztül a művészek baráti körébe tartozó orvos 1945. októberében „Felhívás a magyar képzőművészet barátaihoz” című írásában olvashatjuk:”

„... könnyes lett a szemem, mert a telepen mindenütt pusztulást, romokat látok. A pusztítás végzete nem kímélte sem Szolnokot, sem a Szolnoki Művésztelepet... Ne hagyjátok a háború folytán megsérült és elalélt Szolnoki Művésztelepet!

Ez nobile officium (megtisztelő kötelesség) — mondották még tegnap, — a demokrácia kötelez, — mondjuk ma ...

Az újjászületett, demokratikus Magyarországnak nem lehet közömbös, hogy mi lesz a Szolnoki Művészteleppel! Kötelességünk, hogy újjáépítsük a magyar képzőművészetnek ezt a fellegvárát, hogy ismét alkothassanak itt művészeink, és alkotásaikkal hirdessék a világ minden részében a még romok közt élő, de dolgozó, jobb jövőben bizakodó, megújult Magyarország művészetét.”

A Szolnoki Művésztelep is osztozott a fontos közlekedési csomópontban lévő város sorsában. Ahogy a háború pusztításainak esett áldozatul a vasút, a pályaudvar és környéke, Szolnok minden hídja, a Tisza-híd közelében lévő művésztelep is súlyos károkat szenvedett 1944. nyarán az angolszász bombázásoktól, de a művésztelep árnyas fái alatt a német páncélosok ásták be magukat, földülva a parkot, kerítést, épületeket, csatatérre változtatva a környéket.

A történelme során legnagyobb pusztulást megélt városban az 1944. november 4-i felszabadulás után megindult az élet, az újjáépítés. S hogy ennek mennyire szerves része volt a művésztelep is, bizonyítják az alábbi dokumentumok.

1945. január 25-én Szolnok város Ideiglenes Képviselőtestületének alakuló közgyűlésére a művésztelep részéről Baranyó Sándor festőművész kapott meghívást, hogy ott a demokratikus kibontakozás, az újjáépítés feladatairól tárgyaljanak.

Benedek Jenő festőművész 1945. február—március hónapjaiban készítette el Szolnok város részére a közmunkaváltság lerovásának nyilvántartásához

szükséges bélyegek linómetszeteit, melyeknek mindegyike az újjáépítés hőst, a munkást ábrázolja erőteljes, expresszív megfogalmazásban.

1946. szeptember 10-én újjáéledt a Szolnoki Művészeti Egyesület, amely a művésztelep alakulásától — a művésztelepi törzstagok erőteljes bekapcsolásával — irányította a telep életét. Az eredeti célkitűzések megvalósításához a demokrácia még nagyobb lehetőséget biztosít. Szükségesnek látszik tehát ezeknek idézése:

„Az egyesület célja: Általában a képzőművészeteknek és művészeti iparnak felkarolásával a közízlést fejleszteni s a nemzeti közműveltségbe a műérzket és műízlést bevinni.

Különösen célja közé tartozik:

- a) művészeinknek a magyar Alföld természetvilágához és népéhez való vonzása,*
- b) Szolnok városában műtermek építése, fenntartása és művészek használatába való átengedése,*
- c) a művészet megismerésének és szeretetének kultusza,*
- d) Szolnokon egy képzőművészeti múzeum létesítésének előmozdítása.*

A Tiszavidék 1946. szeptember 15-i számában részletezi a művészeti egyesület megalakulását, és dr. Kovács Kálmán főispán, Zsemlye Ferenc polgármester és Vidor Győző nemzetgyűlési képviselő kezdeményezésére a művésztelep újjáépítéséhez tervekét készítik, és a szükséges költségek biztosításához az állami támogatáson kívül a művészeti egyesület tagtoborzási akcióját is megindítják.

Szívélyes hangvételű felhívás és többszáz gyűjtőív jut el a megyében és az országban a Szolnoki Művésztelep barátaihoz. A városokhoz, községekhez, intézményekhez dr. Kovács Kálmán főispán, az Előkészítő Bizottság elnöke, az alábbi levél kíséretében küldi szét a Szolnoki Művészeti Egyesület felhívását 1946. szeptember 19-én:

„Nagymúltú Művésztelepünket, európai képzőművészetünk legjelentősebb művészotthonát a háború elpusztította. A magyar kultúra megbecsülése és szeretete ösztönöz bennünket arra, hogy a telepet a romokból újjáépítsük, s ezért újból életre hívtuk a telepet fönntartó Szolnoki Művészeti Egyesületet.

Az egyesületnek demokráciánk szellemében széles népi alapra kell felépülnie. Arra kérem, a mellékelt gyűjtőív felhasználásával szíveskedjék tagul megnyerni minél több, áldozatkész és kultúrát szerető embert.”

A közölt 201. számú gyűjtőív mutatja, hogy a Fészek Klub és Ráth-Végh István is belépett az alapító tagok sorába. Szolnok város pedig a 16.751/1946. évi határozatában jelentette a főispánnak: „Szolnok város közönsége nevében a Szolnoki Művészeti Egyesülettől 5 db, egyenként 100 Ft értékű alapítótagságot jegyzett”.

A szolnoki tanuló ifjúság segítette a művésztelep parkjának rendezésében, de az újjáépítés nagyobb összefogást igényelt. „A művésztelep épületének rendbehozására mozgalom indult. A rádióban és a sajtóban sürgették a telep helyreállítását azok, akik felismerték a magyar kultúra megmentésének szükségességét, — írta 1946-ban a Tiszavidék „A Szolnoki Művésztelep jövője” c. cikkében Chiovini Ferenc festőművész. — „A mozgalom megindulásakor a Tiszavidék felszólítására kijelentettem, hogy biztosítottak látom a művészi élet megindulását, és helyes irányba való fejlődését, ha a telep lakható állapotba kerül... A művésztelep lényegét ugyan nem a falak adják, meg a romantikus kert, hanem az azokban dolgozó művészek szellemi ereje...”

Biztató jel a művésztelep jövőjére az a lelkes készség, amivel a város és megye társadalma, vezetőségével az élen, a telep újjáépítését szorgalmazza, de szükség van állami támogatásra is... Csak két épület rendbehozásáról van szó a sok között, és a művészek megint megmutatják, hogy érdemes volt helyreállítani a Szolnoki Művésztelepet." 1947-ben meggyorsultak az események, készülnek a felújítási tervek. Társadalmi munkában is segítséget adnak az üzemek. A Szabad Nép 1947. április 20-i — Szolnok város újjáépítésével foglalkozó — számában „Fel kell építeni a Szolnoki Művésztelepet!” c. cikket Baranyó Sándor festőművész írta: „A művésztelep jelene annál szomorúbb. Szétdúlt házak, romok között virul a zöld gyepp, a műtermeknek csak a helye van meg, vagy a falai, szeretnők azt hinni, hogy a művésztelep jövője mégis szép lesz, szebb a múltjánál. Erre vannak biztató jelek is. A Kommunisták Pártja kezdeményezésére egy Intéző Bizottság alakult, amelynek feladata előkészíteni a telep újjáépítését. A Művészeti Egyesület föltámadt, és taggyűjtő akciója során 300-an vállaltak tagságot, nyújtottak kisebb-nagyobb segítséget. Végső fokon azonban a telep újjáépítésének költségét — közel 200 ezer forintból van szó — csak a Közoktatásügyi Minisztérium segítségével lehet előteremteni.”

Ugyanezen a napon juttatta el a Szolnoki Művészeti Egyesület a 7/1947. sz. kérelmet Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, mint a Szolnoki Művészeti Egyesület elnökének:

Zádor István festőművész törzstaggal és dr. Elek István üv. igazgatóval lefolytatott megbeszélés értelmében van szerencsénk az újjáépítés terveit a következőkben tudatni:

Mindenekelőtt a szellemi élet helyreállítása végett lehetővé kell tennünk, hogy a művészek lejöhessenek Szolnokra és itt ideiglenes helyiségekben, magánlakásokban élhessenek, míg a telepi műtermek helyreállítása megtörténik. E célból a Művésztelep közelében lévő területen a bérbevehető — albérletre gondolunk — szobákat mind sorbavesszük és kikeressük az erre alkalmasakat, és annak megtekintésére fölkérjük a törzstagokat... agitációt fejtünk ki, hogy egyes családok vendégül hívjanak meg egyes törzstagokat...

Kutatást indítunk az iránt, hogy a nagyértékű képtárunknak minél több darabját megtaláljuk és visszaszerezünk.

Igyekezni fogunk, hogy a Szolnokon dolgozott művészek műveiből szerezzünk annyit, és oly kvalitású képeket és szobrokat, melyek alkalmas módon elhelyezve mutatni fogják a szolnoki művészek munkásságát, és reprezentálni, bizonyítani fogják, hogy Szolnok mily nagy jelentőségű a magyar képzőművészetben immár egy század óta.

Ennek kiegészítéséül össze fogjuk gyűjteni mindazokat a könyveket, folyóiratokat, újságcikkeket, prospektusokat, amelyek a szolnoki képzőművészettel foglalkoznak.

Ezek az irányelvek, amelyeket magunk elé tűztünk, és igen örülnénk, ha azok megnyernék Elnök úr tetszését...”

Az Ortutay Gyulához intézett fölterjesztések eredményesek voltak, mert az 1947. június 26-án kelt leirat igazolja, a Művészeti Egyesület vezetőségéhez írt 64.415/1947. a telep helyreállítására 80 000,— forint kiutalásáról küldött értesítést, s mint írja: „Ez az összeg elegendő a fedélszék és héjazat helyreállítása útján az állagvédelem biztosítására. A helyreállítási munkálatok megkezdésének tehát nincsen akadály.”

Közben 1947. május 15—24. között a „Szolnoki Kultúrnapok” keretében „Szolnok a magyar képzőművészetben” gyűjteményes kiállítás nyílt a Szol-

Budapest, 1947. június 26.

Örömmel értesültem arról, hogy a Szolnoki Művészeti Egyesület és Szolnok városa terbevette a Szolnoki Művésztelep helyreállítását.

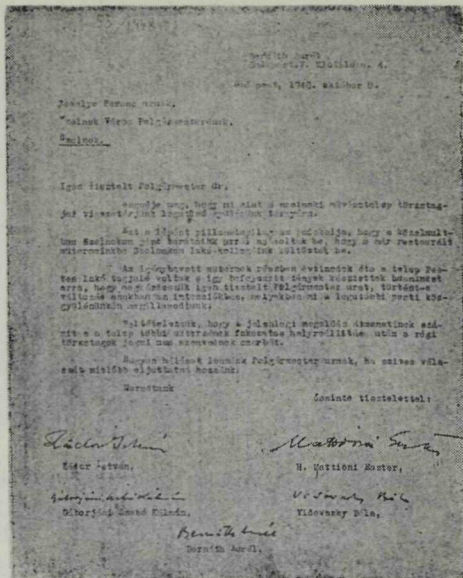
As építés- és közmunkügyi miniszter úrtól ígéretet kaptam arra, hogy még a folyó költségvetési év folyamán 80.000 Ft-ot fog a telep helyreállítására a Szolnoki Művészeti Egyesület részére kiutalni. Erről a Művészeti Egyesület Vesztőközlője 64.415/1947.VII. szám alatt értesítettem.

Es az Ország elegendő a feddlesék és hóhasát helyreállítás utján az állagvédelem biztosítására. A helyreállítási munkálatok megkezdésének tehát minosen akadályja.

[Handwritten signature]

Ortutay Gyula

Kemp Ferenc urnak,
alolsók
Szolnok.

noki Művészeti Egyesület rendezésében, amelyet Zádor István festőművész és dr. Elek István üv. igazgató rendezett a vármegyeháza közgyűlési termében. Elek István nyolcoldalas, szerény kiállítású, de szakmailag igényes katalógusából megtudhatjuk, hogy a 37 kiállítóművész között teljes számmal részt vettek a művésztelep tőrzstagjai és az összes vendégtag is.

A tárlat sikeres megrendezéséhez sok segítséget nyújtott a Szépművészeti Múzeum és a Fővárosi Képtár is muzeális értékű festmények és szobrok kölcsönzésével. Az ünnepélyes megnyitásról a Tiszavidék 1947. május 18-i száma részletes beszámolót közöl:

„Nagyszámú közönség előtt nyitotta meg a képzőművészeti kiállítást Bóka László kultusz-államtitkár. A művésztelep tőrzstagjai közül megjelent Zádor István, Gáborjáni Szabó Kálmán és Chiovini Ferenc. A tárlat jelentős visszapiantásra ad módot a szolnoki festészet múltját illetően. Pettenkofentől kezdve muzeális értékű képek mutatják be az itt járt művészeket. Így a tárlat képet ad a magyar festőművészet elmúlt száz esztendejéről is. Különösen értékes anyaggal szerepel a tragikusan elhunyt Fényes Adolf... Biztató és örvendetes jelenség, hogy az első két napon tíz képet vásároltak.”

A jelentkező új mecénások között Szolnok város és megye, a Szolnoki Cukorgyár szerepel nagyobb vételekkel, de magános vásárlók is jelentkeztek, mint arról a Szolnoki Művészeti Egyesületnek — a Szolnok megyei Levéltárban található — iratai beszámolnak.

A Szolnoki Művészeti Egyesület 1947. június 22-én tartott igazgatósági ülésén jelen voltak: „Zsemlye Ferenc, Hegedűs Lajos alelnökök, dr. Elek István üv. igazgató, Hauk Antal pénztárnok, dr. Szana Antalné, az egyesület titkára, mint jkv. vezető, Szlányi Lajos, Vidovszky Béla, Zádor István, Chiovini Ferenc, Korda Béla, Benedek Jenő festőművészek, igazgatóság tagjai.

Zsemlye Ferenc megnyitja az ülést, és felkéri dr. Elek Istvánt, hogy az egyesület eddigi működéséről beszámolóját tegye meg. Dr. Elek István ismerteti,

hogy a kultuszminisztériumból 80 000,— az újjáépítési minisztériumból 50 000,— forintot adnak a Művésztelep újjáépítésére, de tekintve, hogy ez a pénz még nincs utalványozva, az építkezéshez nem tudnak hozzáfogni, az első és legfontosabb teendő tehát ezeknek az összegeknek a kézhezvételét kiforszírozni. Szükségesnek látná, hogy a Szolnokon dolgozni szándékozó művészek még a telep újjáépítése előtt lejönnének dolgozni, mert ez nyomós érvnek használható föl, az építkezés sürgetésénél.

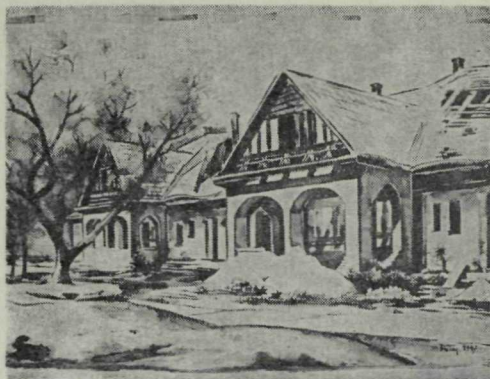
A művészek elhelyezését magánlakásokban, mint albérlőket gondolja és javasolja, azonkívül Szlányi Lajos kapott személy szerint is meghívást. Zádor István és Vidovszky Béla ígéretet tettek, hogy lejönnék a nyár folyamán. Polgármester, az egyesület alelnöke kedvezményes árszabást ígért a Tisza Szállónál...

Zsemlye Ferenc felszólítja a jelenlévőket, hogy egy háromtagú bizottságot válasszanak a telep újjáépítési munkáinak az ellenőrzésére és vezetésére. A bizottság tagjaiul megválasztották dr. Elek Istvánt, Hegedűs Lajost és Chiovini Ferencet...

Folyznak az apróbb állagvédelmi munkák, de a műtermek újjáépítéséhez nagyobb összefogás szükséges. Darvas József újjáépítési miniszter amikor Szolnokon a tüdőkórházat felavatta „... Szolnok kulturális életének egykori büszkeségét, a háborús viszontagságokban majdnem teljesen elpusztult művésztelepet látogatta meg — írja a Tiszavidék 1947. december 25-i száma —. A minisztert Chiovini Ferenc festőművész, a telep törzstagja kalauzolta, akinek a szemle után Darvas miniszter oly mértékű támogatást helyezett kilátásba, amely lehetővé teszi, hogy a telep egykori fényét visszanyerje. Egyelőre ígéretet tett 3 műterem és lakás újjáépítési költségfedezet biztosítására. Az építkezést már január havában megkezdik.”

A Művészeti Egyesület dokumentumai arra is rávilágítanak, hogy a művésztelep Budapesten élő törzstagjai mennyire figyelemmel kísérik a Szolnoki Művésztelep helyreállítását és a Szolnoki Művészeti Egyesület életét. 1948. január 2-án a Szolnoki Művésztelep Budapesten élő törzstagjai (Szlányi Lajos, Zádor István, Gáborjáni Szabó Kálmán, Borberek Kovács Zoltán, H. Mattioni Eszter, Vidovszky Béla, Bernáth Aurél és Basilides Barna) arra kéri „az Igazgatóságot, hogy legközelebbi igazgatósági, illetve törzstag ülését Budapesten tartsa meg, hogy azon valamennyien megjelenhessünk, és az elkészülő műtermek kihasználása felett dönthessünk.”

A Szolnoki Művészeti Egyesület építőbizottsága által tartott rendkívüli ülésen 1948. augusztus 6-án úgy határoztak Zsemlye Ferenc alelnök előterjesztésére, hogy mivel megtörtént a művésztelep négy műtermének helyreállítása, és mivel a műtermek és a művésztelepen tárolt építőanyagok biztonságos őrzéséről másképp gondoskodni nem tudnak, „a legközelebbi igazgatósági ülés összehívásáig az építőbizottság úgy határozott, hogy az igazgatósági tagok jóváhagyásától függően, az elkészült műtermeket ideiglenesen használatba adják olyan művészeknek, akik a telep őrzésére is vállalkoznak... Dr. Szana Antalné ismerteti a beérkezett kérelmeket, melyekre vonatkozólag a bizottság tagjai úgy határoztak, hogy az egyik lakással bíró műtermet az egyesület Szolnokon lakó törzstagjának, Chiovini Ferencnek adja ki ideiglenesen (jobb saroklakás), a másik lakással bíró pedig Benedek Jenő festőművész-rajztanár részére adja ki ideiglenesen bérbe, a harmadik műtermet ugyancsak ideiglenesen Patay Mihály rendelkezésére bocsátja, mivel a tehetséges művész körülményei indokolják legjobban igényét, aki hadifogságból való hazatérte óta, hosszú betegségéből felgyógyulva, most tudna munkához kezdeni, míg a negyedik műterem azoknak

Patay Mihály: Újjáépül a művésztelep (1948. diópac)

**BERNÁTH AURÉLÉNE
DR. PÁRTOS ALICE**
rendelkezési k. kórova
zásmány és Budapest között
HIDVIZSÁR, V. EGYHÁZ-UTICA 4.
T. 1. 115-84.
Rendelti 1-149.

Kedves Pista, mellette
ve a halálról való gondolat
Bar a határozat a gyer-
főny megújítását, vála-
szát felhívta, és
akkor kezdődött a levelezés
meg, és kezdődött a levelezés
jól, és mellette
születésük után nem véletlen

meg és mellette
a. igazságot, vála-
ak hirtelen megújítottam
munkámat, és vála-
de megújítottam, és vála-
munkámat, és vála-
kegyeskedtem, és vála-
Köszönöm, és vála-
születésük után nem véletlen

Alcal

Az a boldog szolnoki nyár

IRTA SZÉP ERNŐ

Nagy örömmel mesélt nekem tegnap a Fészekben Zádor Pista barátom valamit, amit magának is jól esett hallanom.

Azt mesélte, hogy megizenték neki Szolnokról, hogy a város, meg a megye összefogtak, újra felépítik a szolnoki művésztelepet. Még az őszön hozzáfognak a munkához, jövő nyárára már kész lesz a művésztalások kétharmadrésze, szóval megnyíthat mégint a telep.

Igazán szép, hogy így látunk a művészek segítségére, mikor még annyi a rom egész Szolnokon. És milyen megható, amit még hallottam Zádor Pistától: a szolnoki munkások nem fogadnak el pénzt a fáradságukért, tiszteltetésből, szeretetből gyógyítják meg az összerombolt művésztelepet.

Sajnálhatja aki nem látta a gyönyörű parkot a Tisza partján. Fák és gyűszűk között a felegyűrt ingujjal pingálós művészeket; aki nem élvezhette annak az szélnek a szeretetével és jövedelvel-tell életét.

Vagy harminc esztendeje tarantatták meg a művésztelepet Szolnokon szanyi Lajos meg Fényes Adolf, a szolnoki táj két hősiége régi piktora. Ledősegtettek egy kis csapat fiatalok maguk festőcsapataiból, a Szinyeisták közül, a két Pólyát, Tibort meg Ivánt, Zádor Istvánt, Herman Lipócot, Vidovszky Bélát, Borberek Zoltánt, Aba-Novák Villt.

Micsoda kedves napokat, estéket töltöttem ott nyaranta, mikor meg-megszöktek a virág elől, magam elől a szolnoki telep szélld vademberei közé.

És most tíz éve, tizenöt éve milyen mánap dőlleg tartó gyönyörű művészbálok ragyogtak, zengtek abban a lampionos parkban, némelyik szombat éjszakán; ezren rándultak le Pestről is a kedveit piktorok hível, élvezni ezeket a páratlan vidám mulatságokat. Énekesek, énekesnők, kabaré-komédiások vendégszereltek a szolnoki művészbálok, ajándékba, elég honorárium volt nekik, hogy ökmaguk is olyan pezsuai mulattak.

Fényes Adolf mester volt a törzsfőnök a telepén, és ő volt a lelke. ő meg a tündérkedves Pólya Tibi a szolnoki nyári művészéletnek, soha a tréfa ki nem fogyott öbelfőjük.

Itthagytott bennünket Fényes bécsi is, a két aranyos Pólya is... Itthagytott a béke, itthagytott a jókedv. Adja a jóisten, hogy a művésztelep új virágai mellett virágozzák, men- nál hamarabb a művésznépnek, meg minden magyaroknak jobb borsza, jobb kedve, boldogsága.

Bernáth Aurél levele Zádor Istvánhoz

Szép Ernő írása a művésztelep újjá-
születéséről

a budapesti lakos művésztagek részére lenne fenntartva, akik az idény folyamán le szándékoznak jönni dolgozni a telepre. Ezeknek a művészeknek a május hóban tartott képviselőtestületi határozat értelmében 2 héten át a Tisza Szállóban a város ingyenesen bocsát rendelkezésére szobát, másik 2 héten pedig 50%-os kezdvezmény mellett.

Chiovini Ferenc, mint érdekelt bizottsági tag, felszólalásában kifejezést adott azon elhatározásának, hogy amennyiben az Igazgatóság többi tagjai jóváhagyják a bizottság határozatát, és ő a műterem bérlője lehet, úgy műtermét bármikor hajlandó megosztani akármelyik művész kollégájával, aki az idény folyamán azt igénybevenni kívánja.”

A Szolnoki Művészeti Egyesület Irattárában lévő 55/1948. sz. október 8-án kelt és Szolnok város polgármesterének írott levélből — mint a mellékletből ez kiolvasható — művésztelepi törzstagok jogokra hivatkozva kérnek garanciát: „az igénybevett műtermek részben évtizedek óta a telep Pesten lakó tagjaié voltak, s így befejezett tények készítették bennünket arra, hogy megkérdezzük... történt-e változás azokban az intenciókban, melyekben mi a legutóbbi pesti közgyűlésünkön megállapodtunk. Föltételezzük, hogy a jelenlegi megoldás átmenetinek számít, s a telep többi műtermének fokozatos helyreállítása után a régi törzstagok jogai nem szenvednek csorbát.” Aláíróként Zádor István, Gáborjáni Szabó Kálmán, Mattioni Eszter, Vidovszky Béla és Bernáth Aurél szerepel.

A művésztelepi törzstagok levelére Bernáth Aurél festőművésznak címezve Zsemlye Ferenc polgármester alelnök megküldi a fent ismertetett jegyzőkönyv másolatát, és azt írja: „a jegyzőkönyvben lefektetett határozatban kidomborodik annak szükséges volta, ideiglenes jellege és az, hogy a határozat az igazgatóság tagjainak jóváhagyását föltételezve, és attól függővé téve hozatott meg.

A legutóbbi igazgatósági ülésen leszögezett irányelvektől ezzel nem kívánok eltérni, de ez a határozat az egyedüli megoldásnak látszott, a már elvégzett és még most is folyó munkák megóvására. 1948. okt. 9.”

A levelezésből kitűnik, hogy a Szolnoki Művészeti Egyesület törzstagjai a művésztelepi önkormányzat szellemének megfelelően a demokratikus közigazgatás időszakában is élni kívántak a művésztelepi törzstagokat megillető jogokkal és köteleességekkel. Bernáth Aurél Zádor Istvánhoz küldött levele is bizonyíték erre.

A Szolnoki Művésztelep felszabadulás utáni éveiről szóló írásunkat zárhatnánk-e költőibb szavakkal, mint Szép Ernő „Az a boldog szolnoki nyár” című írásának közreadásával, aki örömmel ad hírt arról, hogy ismét megindult az élet a Szolnoki Művésztelepen, amelynek életével és nagyszerű művészeivel a múltban oly szoros kapcsolata volt.

Szép Ernő költői hangulatú írását Zádor István megrázó erejű rajza kíséri, amely a Szolnoki Művésztelepet kiégett műtermeivel, elpusztult fenyőivel ábrázolja, ugyanúgy, mint ahogy a művész Budapest vérző sebeit megörökítette számos rajzában.

Az egyesületnek a megszüntetésével a Szolnoki Művésztelepnek ez a korszaka lezárult. A művésztelepeket a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja vette át, és a képzőművészeti élet irányítása hasonlóvá vált az egész ország képzőművészeti életében. A Szolnoki Művésztelep életének további ismertetése — a terjedelemszabta lehetőségek miatt — most nem feladatunk.

KAPOSVÁRI GYULA

ROKONAINK

Kumuk négy soros szerelmi dalok Németh Gyula gyűjtéséből

A kumukok közel 200 ezer főnyi népe a Terek folyó és a Kaszpi-tenger közötti síkságon meg a Kaukázus hozzá csatlakozó észak-keleti vidékein, nagy többségében a Dagesztáni Autonóm SZSZK-ban, kisebb részében pedig a Kabard-Balkár Autonóm SZSZK területén él. Elsősorban gabonatermesztéssel és állattenyésztéssel, továbbá gyümölcsstermesztéssel és kertészettel foglalkoznak. Főbb városaik és településeik: Haszavjurt, Babajurt, Kiziljurt, Karabudahkent, Kajakent, Kajtag és Bujnak, de élnek kumukok Mahacskalában és a szomszédos Kabard-Balkár ASZSZK fővárosában, Nalcsikban és környékén is.

A magyarságnak a kumukok — és általában a kaukázusi kun-török népek — iránti érdeklődése igen régi keletű. Keleti rokonságunkat megkeresendő, a XVII. század óta többen is felkerekedtek és a Kaukázus vidékére eljutván, élményeikről és tapasztalataikról, többek között a kumukok és más kaukázusi népek életéről, szokásairól értékes levelekben és jelentésekben számoltak be. E romantikus érdeklődésű utazásokat a múlt század végén és századunk elején a tudományos céllal végzett tanulmányutak váltották fel. A magyar nép kialakulásában nagy szerepet játszott hajdani törökség mai utódait sorban keresték fel legkiválóbb turkológusaink, így Vámbéry Ármin, Szentkatolnai Bálint Gábor, Pröhle Vilmos, Kúnos Ignác, Mészáros Gyula. Még a Karcagi Gimnázium diákjaként indult útnak két alkalommal is Törökországba a nomád török törzsek, a jürükök életének és nyelvének tanulmányozására nagynevű földink, a magyar és a nemzetközi turkológia vezéregyénisége, a nemrégiben elhunyt Németh Gyula akadémikus. Majd a kunok legközelebbi testvérnépeinek tanulmányozását vette tervbe. Így az érettségi után, 1909. nyarán a krími tatároknál járt, a következő évben pedig — már egyetemi hallgatóként és a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának megbízásából — a kaukázusi kumukok és balkárok nyelvét tanulmányozta, majd 1911-ben az Urál és a Volga folyók vidékén élő baskirokat, kazáni tatárokat és csuvasokat kereste fel.

1910. évi kaukázusi gyűjtőútjáról Németh Gyula gazdag kumuk népköltészeti anyaggal, találós kérdésekkel, népdalokkal, balladákkal, páros-felelgetős dalokkal, több száz közmondással és 96 négy soros szerelmi dallal tért haza. Jelen közleményünkben e 96 dalból válogattunk és adunk közre 40-et. Fordításunk során mindenütt megtartottuk az eredeti kumuk dalok sajátos formáját, ütem- és strófa-szerkezetét, rímelését. Az egyes dalok általában egy-egy befejezett gondolatot tartalmazván, külön-külön is zárt egységeket alkotnak, olykor azonban egymással is bizonyos tartalmi-gondolati kapcsolatban lévén, mintha 2—3 versszakos füzereket képeznének. A sorok — egy dal kivételével — 7 szótagúak, többnyire 4+3, ritkábban 5+2 vagy 3+4 ütemezésűek, rímképletük általában *aaba*, de találunk közöttük fél-, kereszt- és párosrímelésű dalokat is.

Az egyik félrímes dal egymással rímelő második és negyedik sora pedig nem 7, hanem 6 szótagú. E most magyarul is megszólaló dalokkal a kumuk népköltészet gazdag és számunkra oly közeli világából kívánunk ízelítőt adni, ezzel is tisztelegve a Nagykunságon született, innen indult és örökre megpihenni ide viszatért, néhai Németh Gyula akadémikus emléke előtt.

Fényes csillag az égen,
Fáklya lobog a kertben;
Mit tudnék mást üzeni:
Érted sajoj a szívem.

*

Kifogok egy szép juhot
Selyemgyapjas nyájamból;
Küldök néked levelet,
Rajta pecsét aranyból.

*

Kezembe tollat fogok,
Néked levelet írok;
Szűnik szívem fájdalma,
Hogyha terád gondolok.

*

Alma vagy te, piros vagy,
Hamvas kerti barack vagy;
Nálad nélkül, kedvesem,
Sorvaszt, emészt a bánat.

*

Mitől piros az alma?
Ami nincs, az hogy' volna?
Ha kedvesem nem szeret,
Víg örömem hogy' volna?

*

Hold ragyogjon az égen,
Amíg sátrunk felveszjük;
Rejtsen el a sötétség,
Amíg egymást öleljük.

*

Egyek voltunk mi ketten,
Nyíló rózsák a kertben;
Elszakadtunk egymástól,
Járunk más-más ösvényen.

*

Én a tágas pusztában,
Te a záros városban;
Messze vagyunk egymástól,
Köztünk hosszú, nagy út van.

Hogyha engem nem szeretsz,
Akkor miért kecsegtetsz?
Édes-mézes szavakkal
Engem miért hitegetsz?

*

Szerettelek valaha,
De már másat keresek;
Nem tudod meg sohasem,
Ki lesz, akit elveszek.

*

Szerettelek, szerettél,
Mégis hamar elmentél;
Csalfa szíved nem sajnált,
Lelkem immár nem remél.

*

Elszállt minden reményem,
Nyugtom sehol nem lelem;
Ártó nyelvű emberek
Keserítik életem.

*

Egyike a kazalban,
Másika a boglyában;
Szabad-e így megcsalni,
Aki hisz a szavadban?

*

Szabad-e így hazudni,
Derék szülők szép fia?
Jól vigyázz, a hazugot
Anyja-apja átkozza!

*

Beismerem, vétkeztem,
Néked sokat vétettem;
Hogy valaha megbocsátsz,
Többé nem is remélem.

*

Kék a szemed, mint az ég;
Fényt úzi a sötétség;
Még a pogány is száanna,
Ha kínomról beszélnek.

Kék a szemed, sötétkék,
Mint a fénylő, magas ég;
Mindegyre azt kívánom,
Bárcsak veled lehetnék.

*

Sárga selyem suhogjon,
Szélvész hajót borítson;
Hogyha engem elhagynál,
Sorsod rosszra forduljon.

*

Kicsi gyűszű az ajkad,
Hóként fehér a nyakad;
Téged dicsér, magasztal,
Aki csak rád pillanthat.

*

Irígyeink nem hagynak,
Úton, mezőn bánatnak;
Még százszor is bánthatnak,
Minket el nem szakítnak.

*

Megláttalak, szép leány,
Szolgád, rabod lettem,
Szívem minden kincseit
Lábod elé tettem.

*

Szemöldöd holló szárnya,
Szemed kék ég villáma;
Kerülje el szívedet
Félelem sötét árnya

*

Szemöldöd holló szárnya,
Szemed kék ég villáma;
Ajkaidnak beszéde
A Korán bölcs szólása.

*

Szemöldököd fekete,
Igaggyöngy a két szemed;
Nálam nélkül hogy' lenne
Szép és boldog életed?

Elvinnélek, nem lehet,
Édesapád nem enged;
Ha nem enged, az se baj,
Messze földre szöktetek.

*

Enyém leszel, édesem,
Bárhogy tiltanak tőlem;
Vidd el tarka kismadár
Rózsámnak üzenetem.

*

Sólyom szárnyal az égen,
Libacsapat a réten;
Ahol nem vagy, hogy' tudnék
Élni olyan vidéken?

*

Hogyha vágyódsz utánam,
Jössz, hegyeken átkelve;
De ha én vágyakozom,
Csak sírok könnyem öntve.

*

Fákon bimbó kinyílik,
Rét és mező virágzik;
Szépséged is kivirult,
Ékességgel pompázik.

*

Kendervásznat szárítok,
Szavaidra gondolok;
Tőled távol, kedvesem,
Egyre sírok, búsulok.

*

Nagy is legyél, kicsi is,
Gyere futva, kúszva is;
Hogyha szeretsz igazán,
Gyere reggel, este is.

*

Kerek asztal közepén
Kicsi ezüst csésze áll;
Úgy illünk mi egymáshoz,
Miként csésze és kanál.

BEKTUR ANDRÁS

CHIOVINI FERENC

A látvány igazságán gyúlva

Az 1970-es évek végén az volt a szokás, hogy a Habsburgok az egyik ország katonáit a másik városaiba küldték szolgálatra, s míg a magyar bakák Mailand tornyait számlálgatták, addig az olasz fiúk egy csapata Egerben töltötte katonai idejét. Ezek között volt az a Pietro Chiovini, akinek nagyon megtetszett Magyarország.

Foglalkozása ötvös volt, s úgy látszik, munkaalkalom is kínálkozott Egerben, mert az irattárak tanúsága szerint, katonai idejét letöltve rövidesen — már családjával visszajött ide, és letelepedett. Nem tudjuk pontosan, mi mindent készített, csak a mikepércsi harangok ornamentikájáról tudjuk biztosan, hogy azokat ő készítette. Az 1840-es évek elején még háza és kis szőlője után adózott, de fia, az én nagyapám már a 48-as szabadságharc tisztje volt, akit az egri pékek mentettek haza Segesvárról, lisztes zsákok közé bújtatva. Évekig az egri pincékben bújkált, s a Bach-korszakban már semmiféle adókimutatás nem idéz se házat, se szőlőt.

A múlt század közepén, inkább a Bach-korszak után költözött a család ide az Alföldre. Így lettünk alföldiek, s így később én szolnoki.

Gyermekkorom első emlékei is az akkori Alföld végtelen síkjához kötődnek. Ablakunkból kiláttam az országútra, ahonnan az első örökre maradandó élményt kaptam; a kegyetlen, sokszor agyig érő sárral kínlódó szekerek naponta megújuló látványát. A besenyszögi kert végéből a horizontig lehetett látni. A legközelebbi tanya 5—6, s a legközelebbi falu 15—20 kilométerre volt. A hortobágyi határban minden apró esemény felfokozódott, az ég és föld monumentalitásában. És minden esemény között a legizgalmasabb volt az ember. A munka, az utazás, az ünnepek, lakodalmak és vásárok. Lakodalmas menet a gáton, lovas szánon robogó menyasszony és násznép, a vásárok sergői és színes forgátaga. Tavasszal és ősszel a küzdelem a földdel, mely sok munkával is csak keveset adott. S az eső-lesés. Mert ezen a tájon nagyon kevés eső esett. Az ereszek alatt mindig ott állt a hordó és várta az esőt. A legnagyobb tragédia mindig a tűz volt. A száraz tetőkön, boglyákon, kazlakon gyorsan végiglegett.

Mindig a küzdelem, az emberek küzdelme földdel, időjárással, sorssal; ezt láttam. S az ember csak azt festheti igazán, amit ismer, és amivel azonosulni tud, s amit szeret. Már pályám kezdetén azt írták rólam: „A küzdő magyar nép életét festi.” Abban éltem, azt ismertem, s láttam meg mindenben. 1932 telén keresett fel a jászszentandrásiai megbízottja, és felkért a templom freskóinak elkészítésére. 1933 nyarának elején jött Szolnokra Aba-Novák, aki akkor nyerte el a páduai egyházművészeti kiállítás arany érmét, és javasolta, hogy készítsük közösen a freskókat, s a következő megrendelését majd ő osztja meg velem. Így aztán az egyházi témát ő, s a történelmit én dolgoztam fel. A két történelmi freskó alap gondolatául a nándorfehérvári győzelem és Szent László vízfakasztása eseményeit választottuk, mert a jászok mint közvetlenül a király mellé rendelt önálló csapatok feltehetően részt vettek ezekben a történelmi esemé-

nyekben. Túl azon, hogy a jász-címeres ősökben a maguk vonásait fedezték fel a szentandrásiak, különösen örültek, hogy a vízfakasztás körül magukat láthatták. Mert ez a vidék is, mint az egész Jászkunság legtöbbit a vízhiány miatt szenvedett. Küzdelmüket a megélhetésért, ez a helyzet határozta meg. Amikor a jászszentandrás vízfakasztást festettem, hihetetlennek tűnt volna, hogy pont 40 év múlva olyan mértékű „vízfakasztás” kortársá s főként krónikása legyek, mint a II. tiszai vízlépcső. Hosszú út volt idáig. A táj, s a Tisza mindig újat ad. Ennek a tájnak látványait, annak igazságát kerestem mindenben, s mert az ember a látvány igazságán gyűlva alakítja ki annak az igazságnak a festői kifejezőmódját, amit magáénak érez. Nem veheti kölcsön senkinek a stílusát, módszereit; csak azt használhatja fel, ami saját eredménye. S ahogy én több mint fél évszázad alatt mindig ennek a tájnak maradtam őszintén a közelében, együtt éltem a változásaival, sorsával.

Festettük a szolnoki Tabánt, a Zagyva fölé hajló öreg nyárfákat, s a Petenkofen óta örök témát, a szolnoki piacot. Amikor ide érkeztem, akkor építették a régi fa Zagyva-híd helyére a vashidat, azóta már azt is kicserélték, s a mai híd is alig bírja a forgalmat. A határban már nemcsak a legelőkön siklik végtelenbe a szem, a gazdaságok óriási tábláin újra az ősi Alföld monumentalitását találom meg.

S festem a korszerű mezőgazdaságban a szépet.

Festettem szilaj gulyát, szabadtartásos marhákat, festettem istállókban, karámban, végül laboratóriumban is festettem tehenet. Fotelban ülve, üveg-falon át. Suhantak előttem — mint sergön — az állatok.

A határt megterítették sárga földdel, a termés többszörösére váltott, eltűnt belőle a romantikus pipacs, szarkaláb, a búzavirág.

Az esőleséstől mindeddig nem sikerült szabadulni. Míg hat évvel ezelőtt a hírrel együtt érkezett a megbízatás.

Víztárolót építenek a Tiszán, ahonnan csatornákkal a Jászság és a Kunság öntöző vizet kap: ennek építéséről fessek képeket, így szólt a megbízatás. Éveken keresztül jártunk tanyahajóval, és szárnyas motorcsonakkal Kiskörére. S míg az épülő óriás képeit festettem évszokról évszakra, mindig viszontláttam a Tisza mindig új arcait, de festettem ezekben az években árvízi képeket is.

Más világ a Tisza medre a gátak között, a föld itt a hordott homoktól világos, a növényzet gazdag. Vízmosta partok játéka fogja össze a víz fényeit. Ha felmegy az ember a gátra, erre a természetes kilátóhelyre, szeme megfut a végtelenig. Míg ezeket az örök témákat láttam minden úton, elkészült a Tisza II.

A képeknek egy része — amiket festettem — ott vannak egy teremben.

A Szigligeti a 70-es években

Tény, hogy szocializmust építő társadalmunk fejlődése újabb és újabb, a művészet számára jól gyümölcsöztethető feltételeket teremt, ezen belül azonban a szolnoki színház életében különösképpen nagy jelentősége van a vonzáskörzetében végbemenő, a hetvenes évekre kiteljesedő gazdasági-társadalmi változásoknak. Egy színház életének változásaihoz a szociológiai tényezők vezetnek el. A színház művészetének esztétikájához is kiinduló pont a társadalmi tényezők figyelembe vétele. Hogy tehát a színház olyan ma, amilyen, és éppen a hetvenes években vált olyanná, amilyen, annak egyik sajátos oka és magyarázata Szolnok megye, a Jászkunság társadalmában, gazdasági életében bekövetkezett erőteljes változások. (Jóllehet társadalmi és gazdasági folyamatok, valamint művészi folyamatok mechanikus kapcsolata nem törvényszerű.) Ekkorra értek be ugyanis az országnak ebben a részében — valamivel később, mint másutt —, a több mint két évtizedes fejlődés gyümölcsei — s ez megyei sajtóság! Az iparosítás eredményeként megnövekszik a technikával foglalkoztatottak, a középfokú és felsőfokú technikai érettséggel rendelkező, a legkülönbébb információk felvételére alkalmas rétegek száma. Megváltozik az ember elhelyezkedése közvetlen környezetében és a társadalomban: változik személyisége, teherbíró képessége, társadalmi, szellemi, etikai, filozófiai szempontból egyaránt, változnak igényei az őt körülvevő és mozgató világban. Vagyis változik a színházi néző élete, információtelítettsége, szabad ideje, változnak szellemi, művészi igényei.

Ezzel együtt az egyre erőteljesebben kibontakozó, az üzemi demokrácia szélesedésével járó közéleti-politikai aktivizálódás olyan, az előző idők megyei viszonyainál előnyösebb feltételeket jelent a színház számára, amelyek ösztönzik, inspirálják a gondolatilag igényes, az önmagát korszerűbben kifejező, a valóságot összetettebben ábrázolni képes színház megteremtését.

A Szigligeti Színház hetvenes évek elején kibontakozó megújulása tehát korántsem tudható be egyszerűen a vezetésben beállott cserének, annál is inkább nem, mert Székely Gábor direktorsága, akinek a személyéhez általában kötik a színház korszerűsítését, csak 1972-ben kezdődik, viszont az a folyamat, amelynek kiemelkedő csúcspontjai a klasszikusok magas színvonalú előadásai, a mai magyar drámák országos hírű ősbemutatói, ez a kedvező folyamat már a hatvanas évek végén elkezdődik, sőt bizonyos szálai még előbbre nyúlnak vissza. Így például a Shakespeare-kultuszé, amit Berényi Gábor teremtett meg még a hatvanas években. Valamelyest tudatos színházpolitika is az ő igazgatói munkájától számítható, előtte, az ötvenes években ugyanis korlátlanul az operettek és a többnyire komersz vígjátékok terepe volt a színház műsora. Sőt az a

műhelymunka, amely majd a hetvenes évek közepére kiteljesedik, amikor a színház dramaturgiája szenvedélyesen elkötelezi magát a mai magyar drámának, a Jókai Anna regényéből készült Fejünk felől a tetőt (1969) ősbemutatójáig vezethető vissza, amikor először vállalta fel a színház egy kezdő író biztos sikerrel egyáltalán nem kecsegtető első darabját. A ma érvényesülő, igényes műsorpolitikai, dramaturgiai koncepció tehát a kontinuitás alapján egyrészt bizonyos előzményekre épül — Shakespeare, Csehov, Lorca, Brecht „kötelező” játszása —, másrészt a diszkontinuitás jegyében igyekszik megszabadulni a régi terhektől, így többek között az operett terheitől, szakítva benne azzal, ami általában érzéletes és izléstelenség, ami sértheti a ma embernek jó ízlését.

A kedvező társadalmi változások mellett azonban azonos hangsúllyal emlíendő — nem lebecsülve kihatását a színház új arculatának formálódására — a hetvenes évek elején bekövetkezett színházi, azaz színészi-rendezői megfiatalodás ténye. Szükségszerű „fiatalítás” ez, az eltávozottak helyébe — némelyek nyugdíjba mennek (Benyovszky Béla, Kaszab Anna) mások a fővárosba távoznak (Hegedűs Ágnes, Andaházy Margit) ismét mások más társulatokhoz szegődnek (Upor Péter, Gyöngyössi Katalin) — friss erőként többnyire fiatalok kerülnek, oly módon és számban, hogy ők alkotják a társulat gerincét.

1972-ben alig harminc évesen Székely Gábor foglalja el az igazgató-főrendezői székét, az ország akkor legfiatalabb színházi vezetőjeként, aki egyébként azzal az „új hullámmal” érkezik, amely több színház élére is fiatal vezetőt állít. Ez a periódus tehát minden tekintetben egy új együttes kialakításának is ideje, s ami a lényeg, egybekovácsolódási ideje olyan fiataloknak, akikben erős az igazságkereső szándék, akikben épp mert még „kezdők”, fokozottan van meg a képesség, hogy szükség szerint előadásban gondolkodjanak, azaz fontosabbnak érezzék a színpadon a gondolat kiteljesítését, mint a maguk személyes sikerét. S ez már korántsem csak etikai előnyököt jelent; esztétikailag jól értékesíthető tulajdonságokat rejt magában. Hisz olyan, többnyire a keresztútúzon most áteső vagy a tűzkeresztségen még csak átesett művészek alkotják a társulatot, akikről távol áll a régi iskolák deklamáló stílusa, másrészt akiknek az eszközei még nem kövültek meg.

A színházi nyelvről írott nyílt levélben Mihályi Gábor (Színház, 1976. június), hogy nevén nevezze a gyereket, más színházi műhelyekkel egyetemben „fiatal színháznak” kereszteli el a Szigligetit, s a jellemző tulajdonságot, az etikumot emeli ki; azaz azt a magatartásban megnyilvánuló erkölcsiséget, amely szerint „minden körülmények között meg kell maradnunk tisztességes embernek, elveihez ragaszkodó, ezekben megalkuvást nem ismerő művészek.” Jól lehet ez erkölcsi, nem esztétikai minőség, de ha minden etikai nem is művészi, minden művésziiben benne foglaltatik az erkölcsi, áttételesen, ezért ebben az összefüggésben a fiatalokban meglévő etikai szigor a művészi munkától is elválaszthatatlan. Ugyanis ebből az alapállásból fakad, erre a sajátos etikai principiumra épül a Szigligeti Színház eszménye. Színházé, amely elutasítja az öncélú látványosságot, amelytől idegen mindenfajta álizgalom és színpadi „lilaság”, amely esküszik rá, hogy a legtökéletesebben működő színpadi technika sem pótolhatja a gondolatot — bár a technika olykor lehet a színpadon szórakoztató.

Az általános megfiatalodásnak van egy másik nem elhanyagolható „kiszáradása” is a színházi profilra: nagy szerepe van az úgynevezett rendezői színház kialakulásában. Az a tény ugyanis, hogy a színház meglehetősen korlátozott számú, fiatal összetételű társulatra épül (28 színészi státusz van), és a társulat tagjai között sok a pályakezdő, ez a körülmény kifejezetten kedvez — a művészi hatás megteremtése érdekében — a fokozottabb, elmélyültebb rendezői

munkának, sőt igényli azt. A körülmények „kényszerítő hatalma” fokozott terhet ró a rendezésre, de fokozott eredményekkel is jár. Itt alig akad színész, akire a siker reményében csak rá lehetne bízni az előadás sikerét, itt csupán együttes erővel, az egyenetlen színészi erőket egyensúlyba hozó ensemblejátékkal lehet eredményeket elérni, s a rendezésben rejlő lehetőségek maximális kiaknázásával. Szigorú összhangban a drámai mondanivalóval, elkerülve a rendezői önmutatást, amire viszont ilyen feltételek között — igaz — megvan a csábítás. És arra is, hogy az előadás összetevői közül csupán az egyik abszolútizáltassék, a rendezés, mégha az a legfontosabbak egyike is, így adva azután lehetőséget esetleg az egészségtelen rendezői diktatúra kialakulásának, ami károsan a színészi öntudat eltorzításához is elvezethet. Hogy a színház munkáját az említett helyzet pozitíve befolyásolta, bizonyíték rá: rendezői egyéniségek nőnek ki az évek során, Székely Gábor, Valló Péter, még az idősebb Horváth Jenő is megújulni képes, és ugyanakkor a tudatos rendezői munka eredményeképpen kiemelkedő színészi alakítások születnek, s perspektívájában ami ennél is többet mond, időközben a fiatalok igazi színészi egyéniségekké fejlődnek, lásd Szombathy Gyula, Csomós Mari, Papp Zoltán, Piróth Gyula pályája.

„A politikus, lírai színházat szeretem. A politikum számomra a társadalmi meghatározottság vállalását jelenti, az állásfoglalást. A líraiság pedig — vallja az igazgató-főrendező egyik nyilatkozatában — a rendező önvallomása.” Elkötelezett fiatalok színháza, világnézeti színház. Az eszmei-ideológiai elkötelezettség hozza közös nevezőre a színház tevékenységét minden „számlálóbeli” eklekticizmusa ellenére. Ez a szellem járja át a megszólaltatott klasszikusokat éppúgy, miként ez „nyomja rá a bélyegét” a színházi dramaturgia mai szerzőkkel kialakított kapcsolatára s a közös munka eredményeire.

A klasszikusok bemutatása általában minden színházban kötelező, említetem, a színház a hatvanas években már határozott „játszási programot” alakított ki ebben a tekintetben. Csakhogy a hetvenes évektől kezdődően, épp az említett világnézeti alapállás erősödése következtében Shakespeare, Molière, Lorca színrevitelének egy, — a hagyományostól eltérő, más minőségű változatát produkálja a színház. Az újraolvasás — folytatni ugyan a hagyományokat, de magasabb színvonalon, a klasszikusok következetes újrafogalmazásával szándékával — nemcsak a mű értékeinek teljesebb feltárásával jár, ezzel együtt a múltban játszódó történetben a néző megérezheti azt is, hogy amit lát, „nemcsak valami a múltból, a mese nemcsak az elmúltról szól, hanem a jelenvalóról is beszél”. Molière, Shakespeare, Lorca, Gogol „népszerűsítésének” eredményesebb módja ez, mint a klasszikus mű egyszerű reprodukálása, korhű megszólaltatása, mégha az színészi magasan szinten is történik. A Dandin György (1973), a Bernarda Alba háza (1976), A revizor (1975), előadásának esetében nem a kortörténeti hűség a domináns; a kortörténeti adalékok ébreszthetnek ugyan érdeklődést a nézőben, de igazán érzelmét, gondolatot csak akkor válthat ki az előadás, ha — mint az például Molière esetében történt, amikor a Versailles-i rögtönzésben a szolnokiak nem a korabeli színházat reprodukálják, hanem a színház, a mai társulat jelenkori problémáiba vonják be a nézőt — ha tehát a múlt jelenné válik. Ez izgalmasabb mindenféle korabeli hűségnél. „Már a munka kezdetén eldöntöttem, hogy nem a klasszikus szöveg távlatait, nem a történelmet akarom felidézni, hanem saját, legégetőbb problémáinkba szeretném beavatni a közönséget.” (Székely Gábor)

Más példák, kevésbé kézenfekvő alkalmak, de az egyértelműen világnézeti gyökerű, nemes aktualizálás példái a kérdéses időszakból, amelyekben tükröződik a színház következetes elkötelezettsége. A Yerma bemutatásában (1975. február 14.) Valló Péter rendező napjaink férfi-nő kapcsolatáról kívánt szólni

— hangsúlyosan — az egymást keresés, az egymáshoz kapcsolódás lehetőségeit vizsgálva a tragédiában; s a humánumot magas eszményi síkon képviselő jellemekben, helyzetekben úgy szembesíti ezt a humánus eszmét a „líramentes világgal”, hogy figyelmeztetése nekünk szólon legyen egyértelmű: „Ha az emberek közönyösek maradnak, még a hozzájuk legközelebb állókhoz is, az előbbutóbb a nagyobb közösségek felbomlásához vezet.” A Három nővérben (1974 október 11.) sem holmi „csehovi üzenetet” tolmácsol a színház, hanem egy-egy kiemelt mozzanattal is „aláhúzva” azt szuggerálja, hogy az ember egyik lényeges fokmérője, mennyire tud hasznos lenni a másik ember számára. Kopkov Aranyelefántjának (magyarországi bemutató 1974. december 13.) „tanítása” is ebbe a gondolatkörbe kapcsolódik: az egyén és a közösség egymástól elválaszthatatlan boldogulásának eszméjét sugározza, olyan mai akcentussal a hangjában, amiből az előtérbe kerülő anyagiasság idején bárki szót érthet. A sor folytatható. Az Állítsátok meg Arturo Uit sem csak azért került műsorra, (1975. március 21.), hogy Brechtnek tisztelegjen a színház, vagy hogy a történelem, az 50 millió halott, azaz a darab vádló és figyelmeztető igazságát hangoztassa, hanem elsősorban azért, hogy egy a mai ember, a kor embere számára közeli, frissebb intelmet fogalmazzon meg általa a színház; hogy tudniillik ma is vannak olyan helyzetek, amikor egyes emberek a legalávalóbb képességeikkel tudnak érvényesülni (konkrét utalás a chilei fasizmusra is, Pinochet tábornok gaztetteire.)

A mához, szélesebben véve a hetvenes évek valóságához kapcsolódóan jutott el a társulat a román szerző, Gheorge Ciprianu szatírájához is, a Gácsérfejhez, hogy megfogalmazhasson egy közismert, de mégis oly nehezen érvényesülő igazságot; ha megvan az embereknek a lehetőségük arra, hogy megértsék egymást, sőt, hogy „ideális közösségben” éljenek, akkor miért nem rombolják le mindazokat a korlátokat, mesterséges akadályokat, melyek útját állják a természetes kapcsolatoknak.

A Bernarda Alba háza előadásának értékeiről szólva — felemlítve esetleges kidolgozatlanabb részleteit, meg-meg zökkenő tempóját is — a kritika épp az előbbieken is aláhúzott gondolati maiságot emeli ki legfőbb értéként, (Tarján Tamás: Színház, 1976. december) mondván, a hiányosságokért is „kárpótol az a tudatosság és érzékenysé, amely az eredeti művet meg nem sérte formál aktuális drámát a Bernarda Alba házából.” A címszerepre vendégként meghívott Horváth Teri ebben az előadásban azt ábrázolja, ellentétben más felfogású előadásokkal, hogy miként kényszerít rá a külvilág, a szokásrendszer egy szerepet valakire, aki önálló gondolkodásra, istennel és emberrel való szembenézésre képtelen.

Az Athéni Timon-t — állítólag Shakespeare „legslamposabb” drámáját — is azért vállalta fel *most*, 1976-ban a színház, jöllehet következtelenségeivel, esetleges gyengéivel kevés sikerrel kecsegtető feladat (színpadi útján több a kudarc, mint a győzelem), mert a fokozott konzolidáció éveiben az előtérbe kerülő, hangsúlyossá váló „morális problémák megoldásához akar hozzájárulni vele”. Ami szorosan beletartozik a színház világnézeti programjába, amellyel kapcsolódik általában véve is a szocializmus céljához, az emberi kapcsolatok kiépítésének, intenzív tartalmának megteremtéséhez, erősítéséhez. A kritikai elismerésben is döntő az előadásnak az az izgalmas gondolati maisága — más értékeiről *most* szó ne essék —, amellyel ez az Athéni Timon arra keresi a választ, hogy vajon kapcsolataink mennyiben igaziak, mennyiben igazán emberiek, vagy pedig csupán csak látszattartalmakat hordoznak, bennük csak „dologi kapcsolatok” jelennek meg emberi kapcsolatok alakjában.

A Szigligeti Színház emlékezetes előadásai ezek, melyekben a közös vonás: az emberi együttélés nyugtalanító képmásait tárják a közönség elé. Tele indulással és feszítő türelmetlenséggel. Kemény kritikájaként is a mechanizált és fétisektől hemzsegő világnak, amely éppen az emberek közötti normális kapcsolatok kialakítását és fenntartását nehezíti meg végletesen. Az említett előadásokat nem a kellemesség szférája lengi be, a brechti felfogás szerinti „emberi együttéléstről készített képmásokkal” nem olyan világot tár nézői elé a színház, amelyben az együttélés fennálló formáit rendben levőnek tartaná, hogy megnyugtassa, a kellemesség illúziójában ringassa a közönséget, ellenkezőleg, hogy a meglévő változtatásra, megjobbításra ingereljen. Ami egyáltalán nem azt jelenti, hogy a színház kellemetlen, hisz a művészetben a kellemesnek nem feltétlenül a kellemetlen az ellentéte.

A „magasrendű konszolidációs szakaszban”, amikor olyan kézzel fogható, masszív társadalmi átalakulásról nem beszélhetünk, mint az előző évtizedben (mezőgazdaság szocialista átszervezése, új gazdaságirányítási rendszer bevezetése, stb.) az átalakulás, a fejlődés folyamatának közvetlenül kevésbé mutatózó konfliktusainak a felismerésével a színház megtalálja a helyét és mondánivalóját.

Egy klasszikus mű eljátszásának a színházban sokféle indítéka lehet — il domos emlékezés az évfordulón, jutalomjáték a színésznek, a rendező régi dédelgetett álmának teljesítése, és egyszerű divat is lehet az indíték —, az igazi okot azonban egyik sem helyettesítheti, csak mellékszempontként jöhetnek számításba a következetes programot megvalósító színházban, és ez a drámában rejlő gondolatok és érzelmek adott társadalmi pillanatban maximális visszahangoztatási szándéka, ez az alapja a mit mikor játszunk gyakorlatának; ami viszont csak tudatos felismerés eredményeként születhet meg, amikor mindenkinek előbbrevaló a színház „társadalmi megbízatása”. A klasszikus hagyományok ápolása általában minden színházra kötelező, ha csak speciálisan el nem kötelezi magát egy bizonyos feladatra, mint a veszprémi színház, amely egy időben csak magyar szerzők műveit játszotta, de a mit mikor és miért játszunk határozott koncepciója a hagyományápoláson belül már világnézeti kérdés ideológiai vetülete van.

„Nálunk még mindig hat a megkülönböztetés: vidéki színház, pesti színház. Holott a vidéki színházak érdekesebbek tudnak lenni — mint a pestiek. Több az „ájer” Kecskemét, Pécs, Szolnok, Debrecen, Veszprém művészi életében, mint némely centrumbéliben” — mondja Illyés Gyula egy, a Forrásnak adott nyilatkozatában. Soraimmal igyekeztem — csak bizonyos szempontokra szorítkozva — arra keresni a választ, hogy merről is fúj, és milyen erősen fúj ez az „ájer” — elsősorban a színház eszmei-világnézeti magatartásának, „gondolkodásmódjának” jegyeit kutatva, tapogatva — a teljesség igénye nélkül.

VALKÓ MIHÁLY

Csalog Zsolt: Temető, ősszel

Csalog Zsolt harmadik könyve a Temető, ősszel. Ám ez csupán egyetlen, nem túl fontos adalék, hiszen az időrendi megközelítés aligha vihet közelebb ehhez a sok vitát, ellenérzést és rokonszenvet keltő írói oeuvre-höz. Azért nem vihet közelebb hozzá, mert Csalog Zsolt háromkönyves eddigi munkássága lényegében statikus. A művek sorrendjét nyugodtan föl lehetne cserélni. Az az ábrázolási mód, amelyhez a szerző igen következetesen és programszerűen ragaszkodik, már az első könyvében is teljesértékűen szolgálta az írói szándékokat. Csalog művészi eszközei azóta nem gyarapodtak, s kissé a saját mondanandók elébe vágva leszögezhetjük: egyelőre csak igen halvány és bizonytalan jelei vannak a továbbfejlődés útjainak. Csalog Zsoltot az a veszély fenyegeti, hogy végtelen önisméltésbe vész. Az önisméltés jelei itt-ott már most is mutatkoznak, nem csak előző könyvéhez, a Kilenc cigányhoz képest, hanem új kötetén belül is.

Az, hogy mindez nyivánvalóvá válik, szót kell ejtenünk sajátos, a magyar irodalomban szokatlan írói módszeréről. Külföldön a hatvanas évek elején kezdődött az úgynevezett tényirodalom, a non-fiction fellendülése. Ez az irányzat az „irodalmi” irodalomtól, a betegesen önboncoló, túlfinomult, ezoterikus irodalomtól jócskán megcsömörlött olvasóknak a nyers valóságot ígérte, s adta is olykor, ha sikerült elkerülnie a naturalizmus buktaóit.

A magyar irodalom a szociográfia felvirágzásával válaszolt a tényirodalom „kihívására”, lényegében Csalog Zsolt az egyetlen jelentős író, aki a valóság e nyersen kiemelt darabjait irodalomként publikálja, s nem marad meg a szociográfia szűkebbre szabott keretei között.

Magnóval rögzített, az élőbeszéd természetességével áradó, és lenyűgöző monológ-novellái, sőt monológ-regényei, dokumentumportréi vagy szövegei (ha belefáradunk a meghatározás meddő kísérleteibe) műfaji vitát is kavartak, Csalog Zsoltnak mostanáig

sem sikerült egyértelműen irodalomnak elfogadtatni őket. Az ellenérzés indokolatlan, bár magyarázható azzal, hogy Csalog írásai igen sok információt adnak a részletekben az alakok környezetéről, életmódjáról. A városi ember szociográfiai érdekességeket is megtudhat belőlük a falvak világáról, a kétkezi emberek, a nehéz életűek, s különösen a mostanában egyébként is „divatba jött” cigányok életéről, s olykor ezek az érdekességek elvonják a figyelmet írásainak igazi tartalmáról.

Pedig ezekben az írásokban nem az objektív tények az érdekesek elsősorban, hanem a tények szubjektív megélése, nem a sztori a fontos, hanem a jellem, nem az érdekel legjobban, hogy az ember mit tesz, hanem az, hogy hogyan magyarázza magának és környezetének tette indokait. Ezzel válik igazán hitelessé az írás. Hősei mindig — érthetően — szubjektívek, olykor azon is rajtakapjuk őket, hogy a tényeket próbáljuk utólag saját elképzeléseikhez, meggyőződésükhöz igazítani, vagyis hazudnak, az összkép mégis döbbenetesen hiteles, igaz, hiszen az is jellemezheti az embert, hogy mikor, mit és hogyan hazudik.

Tizenhárom írást tartalmaz a Temető, ősszel, közülük kettő (Alma, Menetrend) önmagában kitűnő, de ide kevésbé illő tárca. Van benne továbbá egy kisregény méretű és igényű írás (Gyökerek) és egy furcsa kísérlet az irodalmi irodalom, a fiction és a dokumentum ötvözésére (Apám nagybátyja). A kötet nagyobb részét kitevő kilenc írás monológ, egy-egy élet története (ha úgy tetszik végtelenül szeszűrített regénye.) Egyik-másik mint ha a Kilenc cigányból maradt volna ki, és nemcsak azért, mert hősei cigányok, hanem a nyelvi formálás (egyébként indokolt) darabosabb volta miatt is. Ilyen például a Csúnya fekete aszszony vagyok, amely a Jászoknál jelent meg először. Ez a kilenc írás — noha érdeklődéssel és élvezettel olvaszuk mindegyiket — utólag összemosódik a Kilenc cigány élettörténetével is. Összemossa őket a sorsok, az előadásmód hasonlósága.

E rövid recenzió elején már ejtettünk szót az önisméltés veszélyéről, s arról is, hogy halványan és bizonytalanul rajzolódnak ki a továbblépés útjai. De Csalog Zsolt láthatóan maga is keresi ezeket az utakat, s joggal reméljük, hogy rátalál az igazira.

Egyik lehetséges útja a sorsok nagyobb terjedelmű, bővebb kibontása, ennek a példája a Gyökerek. Másik az elszakadás a társadalom perifériáján élők sorsának ábrázolásától, s változatlan módszerrel, összetettebb jellemek festése. A gyökerek erre is lehet példa. Érdekes kísérlet az Apám nagybátyja című írás, amelyben a módszerén változtat a szerző, a dokumentum keveredik a hagyományos irodalommal. Bár nem tartozik a kötet legjobb darabjai közé, maga a módszer figyelmet és újabb kísérleteket érdemel. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.)

BISTEY ANDRÁS

Szabó István — Szabó László: Házasadjunk hajajaj...

Aligha van a magyar néprajznak, folklorisztikának olyan régen és olyan sokat kutatott részterülete, mint a lakodalmi szokások vizsgálata. A paraszti kultúra felfedezésének egyik első mozzanataként a 19. századi napilapokban és folyóiratokban (Vasárnapi Újság, Regélő, Tudományos Gyűjtemény, stb.) egyre-másra jelentek meg a különböző vidékekről származó lakodalmi szokásleírások. A későbbi évtizedekben a regionális és központi lapokban, szakfolyóiratokban mind több és több idevágó közlemény jelent meg. Azonban az empirikus jellegű kutatásokkal párhuzamosan nem indult meg ezeknek a szokásoknak, a lakodalmi szokásrendszernek az elméleti-módszertani vizsgálata. Szabó István és Szabó László könyve ebből a szempontból is nagy jelentőségű, hiszen a kutatás történetében szinte elsőnek tesznek kísérletet egy jól körülhatárolható, történeti-néprajzi terület (a Nagykunság) lakodalmi szokásainak társadalmi, pszichológiai igényű magyarázatára.

A szerzők abból a közismert tényből indulnak ki, hogy a minden társadalom alapegységét jelentő család a paraszti közösségek szerkezetén belül sokkal fontosabb, minőségileg magasabb értékű funkciókat töltött be, mint a nemesi, főúri, polgári rétegek esetében. A paraszti családsszervezet egyik

jellemző vonása, hogy az emberi életkorhoz fűződő szokásoknak egyszerre forrása, életetője, őrzője és színtere. Különösen így van ez a lakodalmi szokások esetében, amely szokásrendszer egy új társadalmi egység, egy új család születését hivatott elősegíteni és emlékeztetést tenni. A lakodalmi szokások a Nagykunságban éppúgy, mint a magyar nyelvterület más vidékein, egymástól jól elkülöníthető részekből, szokásformákból állnak össze egységes rendszerre. A nagykunsági lakodalom összetevő elemei a háztűznéző vagy leánynéző, a jegyváltás, a jegyesség és a lakodalmi előkészületek ideje, az esküvő, maga a lakodalom, a mulatóság és végül a nász. Ezek a komponensek a látszólagos spontaneitás ellenére, rendkívül szigorú és meghatározott szabályok szerint elevenednek meg, kapcsolódnak egymáshoz. A szerzők szavait idézve „...lakodalom nem szokások halmaza, hanem egy tökéletes egységet képező, megkomponált produkció, évezredek óta csiszolódott, hibátlanra munkált kitűnő felépítésű szerkezet, melynek minden eleme kifejez valamit, értelme és jelentősége van...” Ez a szerkezet, szokásrendszer természetesen egy változó, a társadalmi, történeti-gazdasági folyamatokat visszatükröző forma. Eppen a történeti fejlődés, alakulás következménye, hogy a nagykunsági lakodalmon belül egyaránt található nagyon ősi, archaikus, újabb illetve legújabb eredetű motívumok. A formák, a motívumok változhattak és változtak is, azonban a paraszti lakodalom alapelve, az életet kezdő fiatalok, az új családot létrehozó individuumok boldogulásának elősegítése változatlan maradt. Ez a gondolat nemcsak a paraszti lakodalmak, hanem a házassági szokásrendszer egészének a sajátja. A megváltozott és változóban levő formák mai társadalmunkban is ezt a célt kívánják szolgálni. Ez a felismerés vezette a Szolnok városi Tanács Társadalmi Ünnepeket és Szertartásokat Szervező Irodát e kötet megjelenítésére. Hiszen nyilvánvaló, hogy a társadalmi és egyéni ünnepek új formáinak megtalálása, kialakítása nem történhet meg a korábbi, a régebbi motívumok ismerete, felhasználása nélkül. Szabó István és Szabó László könyve ezt a megismertetést tűzte ki céljául. (Lakodalmi szokások régen és ma Szolnok megyében, Szolnok, 1976.)

NIEDERMÜLLER PÉTER

POLYATE

Small vertical text or signature in the bottom left corner.

Menyasszonytánc

Nem vesz a vályog
tavaszodóban
föltámadásra
mésztiszta inget;
dologra gyors kéz
pihenni vénül,
nyílik világra
tányér tekintet
eladó a menyasszony

a kívánság is
kiváncsiság is
kivagyiság is
odaterelget:
szikkadó ágról
elszakadóban
messzi gurultok
almácska mellek
eladó a menyasszony

szoknyasuhogás
nyárfatenyérben
forog ezüstöt
táncban a zöldje
nádsípra dobra
szélhegedűre
tanyák fordulnak
vissza a földbe
eladó a menyasszony

KERESZTES ÁGNES

ÁRA 5 FORINT